

Українська мова та ЧИТАННЯ

◆ Частина 2

2

УДК 811.161.2(075.2 + 076)
Б 73

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2019 № 407)*

Видано за державні кошти. Продаж заборонено.

Умовні позначення:

— читаємо;

— працюємо в групі;

— виконуємо завдання;

— словник;

— працюємо в парі;

— творче завдання;

— аналізуємо та висловлюємо думку.

Богданець-Білоskalенко Н.

Б 73 Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 : Читання / Наталія Богданець-Білоskalенко. — К. : Грамота, 2019. — 144 с. : іл.

ISBN 978-966-349-728-0

ISBN 978-966-349-730-3 (частина 2)

Підручник розроблено відповідно до чинної програми та Державного стандарту початкової освіти (2018) за Типовою освітньою програмою колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко. У ньому вміщені твори сучасних дитячих письменників, класиків, фольклорні тексти. У процесі роботи над творами різних жанрів учні засвоюють літературознавчі поняття.

Підручник укладений за сезонно-тематичним принципом і складається з трьох основних розділів, що містять підтеми.

Завдання, подані у виданні, мають пізнавальний та творчий характер, спрямовані на розвиток ключових компетентностей.

УДК 811.161.2(075.2 + 076)

ISBN 978-966-349-728-0
ISBN 978-966-349-730-3 (частина 2)

© Богданець-Білоskalенко Н. І., 2019
© Видавництво «Грамота», 2019

Дорогі другокласники!

Ось і минуло галасливе літо. Тепер ви вже стали на рік дорослішими. Чи любите ви подорожувати? Чи знаєте, що подорожі можна здійснювати з книжкою? Лише за її допомогою ви поринете в таємничий світ художнього слова. Для цієї подорожі пропонуємо вам надійного помічника — підручник з читання. Мандруючи його сторінками, ви потрапите в далеке минуле, дізнаєтеся про давні звичаї та традиції українського народу, прочитаєте цікаві казки, легенди, оповідання, вірші та загадки.

Вирушаючи в захопливу літературну подорож, ви повинні навчитися працювати з текстом: уважно й вдумливо його читати, уявляти зображені події та їхніх персонажів.

У підручнику подано різні твори, відповідно до пір року. Крім цього, у ньому вміщені різноманітні запитання та завдання, які ви маєте виконати самостійно або разом з дорослими. Серед них є творчі завдання, що позначені , які спонукатимуть вас до написання невеликих розповідей, створення малюнків і виробів (ідеї для «письменників», «поетів», «художників», «акторів»). Виконуючи завдання, позначені , ви відкриєте для себе багато нового та цікавого.

Сподіваємося, що уроки читання стануть для вас улюбленими. Тільки людина, яка постійно читає, має широкий кругозір і стає мудрішою.

Запрошуємо вас у мандрівку світом художнього слова та цікавих пригод!

Авторка

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
Добридень тобі, Україно моя!

П. Тичина

- Розгляньте малюнок. Ця карта України відрізняється від тих, які ви бачили раніше. Розкажіть, чим. Що ви знаєте про своє місто чи село? Дізнайтеся в дорослих, чому воно має таку назву. Чим воно відоме?

У народі кажуть

*Батьківщина — мати, умій за неї постояти.
Без Батьківщини немає людини.*

● Що вам відомо про нашу країну?

Подивіться, яка красива наша країна: гори, ліси, безмежні степи, безкрає море, широкі лани, засіяні пшеницею та золотими соняхами.

Щоб стати гідними громадянами України, ви маєте вивчати історію свого народу, усну народну творчість, читати твори видатних українських письменників, добре вчитися, займатися спортом.

Ви з дитинства чули слова *калина*, *верба*, *соловейко*, які для нас є дуже важливими. Здавна українці шанували калину, вважали її оберегом. Калина є символом України.

Наш народ склав багато пісень, казок і легенд про калину.

Прочитайте виразно текст.

Як калина дівчину від полону врятувала

Колись давно в одному селі збиралися одружитися козак і дівчина-красуня. Аж тут чорним вихором налетіли загарбники, схопили красуню й зникли.

Дівчина була не тільки вродлива, а й смілива та кмітлива. Несе її ворожий кінь, а вона кидає червоні намистинки на дорогу, щоб дати знак, де її шукати.

І сталося диво! Намистинки почали проростати — й утворилися кущі з червоними кетягами калини...

Як почув козак, що його кохану в полон захопили, кинувся з побратимами її наздоганяти. Побачивши на дорозі кущі калини, зрозумів: це — звісточка від його нареченої. Наздогнали козаки загарбників, перемогли їх у бою й звільнили полонянку.

Молоді повернулися додому, справили весілля та жили мирно й щасливо. А калину — свою рятівницю — повік шанували.

Правда це чи ні, невідомо. Але весільний коровай в Україні й нині прикрашають кетягами калини. А ягоди її гіркі, наче смак сліз і неволі. Як не вірите — скуштуйте самі.

З того часу дівочу красу порівнюють з калиною. Про цей чарівний кущ складено безліч пісень, віршів і приказок.

1. Як ви зрозуміли текст?
2. Що ви знаєте про козаків?
3. Що допомогло козакові врятувати наречену?

4. Пригадайте або запитайте в дорослих про цілющі властивості калини. Знайдіть у тексті, до чого подібна калина.

5. Чи доводилося вам куштувати калину? Чи смакувала вона вам?

Вірш — твір, побудований на римуванні рядків.

Ріма — два слова у вірші, подібні за звучанням:

сонечко — віконечко; сніг — сміх; калина — Україна.

Прочитайте виразно вірш.

Батьківщина

Он повзе мурашка.
Ось хлюпоче річка.
Не зривай ромашку,
Не топчи травичку.

В зéлені діброва,
В китицях калина.
Глянь, яка чудова
Наша Україна.

Журавлі над лугом
Линуть рівним клином.
Будь природі другом,
Батьківщині — сином.

Знай-бо, це не мода,
Це життя потреба.
Нас віта природа
Чистим синім небом.

А. Камінчук

Клин — розташування перелітних птахів один за одним під час далеких перельотів.

1. Яке ставлення в автора вірша до нашої Батьківщини? Які слова це підтверджують?
2. До чого закликає поет читачів?
3. З якої літери написано слово *Батьківщина*? Як ви думаєте, чому?
4. Знайдіть у поезії слова, що римуються.

5. Вивчіть вірш напам'ять. Передайте голосом ніжність і мелодійність рядків вірша.

6. Проаналізуйте своє ставлення до природи. Чи можете ви назвати себе другом природи?

● Чи знаєте ви, якого кольору український прапор?

Прочитайте виразно текст.

Український прапор

Марійка сиділа й малювала. Спочатку взяла блакитний олівець:

— Хай небо буде ясне! — сказала дівчинка й намалювала небо. — У небі сяє сонечко, — промовила вона та взяла жовтий олівець.

Намалювала сонце — і небо повеселішало.
А внизу — поле, чорне та сумне.
— Розвеселімо його! — мовили жовта та блакитна барви.
Узялися за руки й спустилися на землю: одна — блакитним дощиком, друга — ясним промінням.
У чорній землі спала насінина. Пробудилася та й каже:
— Як мені хороше! Дощик мене напоїв, сонце зігріло.
Буду я проростати.
І над землею піднявся зелений паросток, і другий, і третій, і багато веселих зелених паростків!
— Тепер я знаю, — засміялася Марійка, — де жовте й блакитне — там настає весна, бо разом вони утворюють зелену барву.
Відклала олівці й замилувалася: гарна жовта барва з блакитною, як сонце з небом, як волошка з пшеницею, як наш прапор.

За З. Мензатюк

1. Який олівець узяла спочатку Марійка? Що вона намалювала? Якого кольору олівець вона взяла потім? Для чого?
2. З чим Марійка порівнює барви? Зачитайте.

3. Визначте настрої твору. Прочитайте слова, які на це вказують.

4. Намалюйте в зошиті український прапор, правильно підібравши кольори.

Осінь пензлика взяла,
малювати почала,
в білоторої берізки
золотила довгі кіски.

М. Пономаренко

Золота осінь

★ Чому осінь називають
золотою?

★ Які зміни відбуваються
в природі?

★ Назвіть осінні
місяці.

A photograph of five children in colorful winter coats and hats playing in a grassy field. They are surrounded by many fallen autumn leaves, some of which are being held up by the children. The background shows trees with vibrant orange and yellow foliage under a clear sky.

ОСІНЬ-ЧАРІВНИЦЯ

Осінь-чарівниця... Чому її так називають?

Вона, як маляр-художник, фарбує листя різними кольорами. Обов'язково відвідайте парки, сквери та ліс. Там ви побачите жовтогаряче, червоне, коричневе, оранжеве й зелене листя. Настає «бабине літо». У цей час також можна спостерігати, як літають сплетені павутинки.

У садах і на городах достигають фрукти й овочі. Звірі роблять запаси на зиму й утеплюють своє житло. Такі птахи, як лелеки, гуси й качки, відлітають у теплі краї. А інші, наприклад горобці, голуби й ворони, залишаються зимувати. Тому дуже важливо під час холодів, коли важко знайти їжу, у лісах і парках вішати годівнички та насипати щось їстівне для птахів.

На газонах і клумбах квітнуть різнокольорові айстри й жоржини, червоні канни, милують око оксамитові чорнобривці.

Потім температура повітря стає нижчою. Сонце не піднімається вже так високо, тому не прогріває добре землю. На вулиці стає холодно. Частіше йдуть дощі. Ранки огортають тумани...

- Прочитайте текст. Що ви ще знаєте про осінь з інших предметів? Розкажіть.

Ідеї для «художників». Намалюйте осінній парк чи сквер. Що вам подобається під час прогулянки? Які кольори найбільше вражають?

Прочитайте виразно вірш.

Осінь

Сіла осінь на порозі,
Довгі коси розплела,
Спілі яблука на возі
До бабусі привезла.
Вітром двері відчинила:
— Дари з воза забирайте!
Павутинкою злетіла:
— Через рік мене чекайте!

Л. Новикова

1. Розкажіть, як поетеса змалювала осінь у вірші. Як ви розумієте виділені слова?
2. На чому осінь привезла яблука бабусі?
3. Знайдіть у вірші й прочитайте, що пообіцяла осінь.

4. Визначте, що у вірші є справжнім, а що поетеса вигадала. Обміняйтеся думками.

5. А ви допомагаєте своїм рідним збирати врожай восени? Розкажіть.

Прочитайте виразно текст.

Щедра осінь

Непомітно підкрадається осінь.

Хитрувато всміхається вона за лісом і ніжним голосом піддобрюється до людей:

— Може, вам золотого меду? А може, яблук рожево-боких? Винограду солодкого? Кавунів червоних, як жар? Усе в мене є, усім я багата...

Люди ласують золотим медом і щедрю осінь підхваляють:

— Ну й осінь! Ну й багатійка! Медом як щедро частує!

А про те й гадки не мають, що той мед літо із своїх квітів запашних подарувало.

Збирають у садках яблука, викладають рядками в ящиках пахучі груші.

А осінь знає своє: тихцем гризе та й гризе золотого окрайця. Як гризне, так дня й поменшає.

Зате ночі з кожним днем стають довшими, вечори — холоднішими, а ранки покривають усе рясними та холодними росами.

За Ю. Збанацьким

1. Розкажіть, як підкрадається осінь.
2. Знайдіть у тексті рядки, як осінь піддобрюється до людей. Прочитайте.
3. Доведіть, що осінь має людські риси характеру. Знайдіть ці рядки в тексті.

4. Якою ви уявляєте осінь? Намалуйте її або виготовте вироби з природного матеріалу, зібраного під час прогулянок.

5. Поміркуйте, чому листя рослин на вулиці жовтіє, а листя кімнатних рослин залишається зеленим.

У народі кажуть

Осінь збирає, а весна з'їдає.

Весна красна квітами, а осінь — плодами.

- Коли в Україні відзначають День знань? Чому? Як ви вважаєте, навіщо треба вчитися?

1 вересня в Україні — початок нового навчального року. Його ще називають Днем знань. А чи знаєте ви, коли розпочинається навчальний рік у школах інших країн?

Так, у школах США визначають початок навчального року по-різному — із середини серпня й до середини вересня.

У Німеччині, як і в США, у деяких школах навчальний рік може розпочатися в серпні, а в інших — у вересні.

В Іспанії діти йдуть у школу наприкінці вересня — на початку жовтня, коли завершуються основні роботи зі збору врожаю. День початку навчання не вважається святом і проводиться як звичайний.

А в Японії початок нового навчального року — 1 квітня.

- Розгадайте ребуси. Що в них приховано? Назвіть відгадані слова. Якої пори року вони стосуються?

’
ВЕРЕС

”””
ВТЕНЬ

’
ПАД

Розпитайте в дорослих, яким було їхнє навчання. Чим воно відрізняється від сучасного? Розкажіть.

Прочитайте виразно вірш.

Осінь чарівна

Є чотири пори року,
Але з них лише одна
Починає рік навчальний —
Наша осінь чарівна.

Заглядає осінь в класи

Та милується з вікна,
Мабуть, хоче теж оцінку
Наша осінь чарівна.

Л. Левицька

1. Поясніть, як ви розумієте виділені слова. Чи може насправді осінь заглядати в класи?
2. Розгляньте фото. Що ви на ньому бачите? Чим святкова лінійка у вашій школі відрізняється від зображеної? Розкажіть, як ви відпочиваєте з однокласниками на перерві та після уроків.

3. Яку оцінку ви можете поставити осені?

Прочитайте виразно вірш.

День у день

День у день:
Дзень та дзень!
Кожен день:
Дзень та дзень!
В школі дзвоник

Кожен день
Вчитись кличе:
Дзень!
Дзень!
Дзень!

В. Гринько

1. Чи чекаєте ви 1 вересня, коли пролунає перший дзвінок? Як у вашій школі святкують День знань? Розкажіть.
2. Що ви знаєте про виділену букву в словах? Скільки разів вона трапляється в цьому вірші?

3. Прочитайте вірш ще раз. Чи почули ви звук дзвоника?

4. Вивчіть вірш напам'ять.

Абза́ц — це частина тексту від одного відступу до іншого.

Речення в абзаці пов'язані за змістом.

Прочитайте виразно текст.

Пригода із знаком м'якшення

Василь сидів на кухні, їв рисову кашу й думав про літери в абетці.

— Як їх багато! Аж тридцять три! — зітхнув він. — Ще й знак м'якшення серед них. Інші літери позначають звуки, а він не позначає жодного звука, ні бе ні ме — буква німа! Навіщо він?

А знак м'якшення почув, що хлопчик казав. Розсердився, надувся та як лясне, мов батогом! З несподіванки Василь аж підскочив: що це з його кашею сталося? Був РИС, а стала РИСЬ, хижа та зла! То знак м'якшення таке диво зробив — РИС на РИСЬ перетворив.

Злякався хлопчик. Треба тікати! Вискочив надвір, а рись за ним! «Сам не втечу... Якби мені КІНЬ...» — подумав він. Ураз з'явився КІНЬ. Скочив Василь на нього та й помчав, аж у вухах засвистіло.

А знак м'якшення знову — лась! Був КІНЬ, а став КІН, і Василь на кону, тобто на сцені... «Де мені сховатися? — стривожився він. — У полі не сховаюся, бо рись дожене. Треба добігти до людських ОСЕЛЬ!»

Оселі виднілися недалечко. Побіг хлопчик до них. Коли це ще раз ляснуло. Дивиться він, а замість ОСЕЛЬ стоїть ОСЕЛ, хвостом помахує, мух відганяє.

— Годі вже, годі! — гукнув Василь. — Уже я зрозумів, що може знак м'якшення.

— Чи не хочеш до СІЛ дістатися? — запитав його знак м'якшення.

— Не хочу, не треба! Бо із СІЛ ти зробиш СІЛЬ... Не сердься! Вибач, що не цінував тебе.

— Отож-то!

Василь знову вдома на кухні, перед ним тарілка з рисовою кашею. «Смачного», — сказав він сам до себе та швиденько доїв кашу. Про всяк випадок, щоб знак м'якшення, бува, не передумав.

За З. Мензатюк

Кін — спеціальний майданчик, на якому показують вистави; сцена.

1. Скільки літер в абетці? Чи правильну кількість назвав Василь?
2. Яка буква не позначає ніякого звука?
3. Чому розсердився знак м'якшення на хлопчика?
4. Знайдіть у тексті слова, написані великими буквами. Порівняйте їх. Чим вони відрізняються?

5. Визначте, скільки абзаців у тексті (за зразком першого виділеного абзацу).

6. Чи співчували ви хлопчику, коли читали казку? Розкажіть.
7. Позмагайтеся, хто з вас більше пригадає та назве слів із знаком м'якшення.

8. *Ідеї для «акторів».* Розіграйте розмову Василя із знаком м'якшення.

- Поміркуйте та скажіть, як ви розумієте вислів *Учителя й дерево пізнають з плодів*.

Професію вчителя шанують у всіх країнах світу. Педагоги виховують і навчають вас. У них є професійне свято — День учителя.

Щороку, у першу неділю жовтня, у всіх школах вітають учителів з їхнім святом. Це прекрасна нагода подякувати їм за працю, терпіння, любов і добро.

У деяких школах старшокласники проводять уроки для молодших школярів, в інших — готують святковий концерт для вчителів. Тож не забудьте й ви привітати своїх учителів теплими й щирими словами.

Прочитайте виразно уривок з вірша.

Хто дає наук основу,
Учить нас любити мову?
Наші вчителі.
Хто веселу вдачу має,
Настрій дітям піднімає?
Наші вчителі.
Нас навчають чесно жити,
Не сваритися, дружити
Наші вчителі.

В. Дворецька

1. Прочитайте цей уривок «ланцюжком». Придумайте заголовок до нього.
2. Чого навчають учителі дітей? Знайдіть і прочитайте ці рядки.

3. А які ваші вчителі? Опишіть. За що ви їх шануєте й любите?

Прочитайте виразно уривок з вірша.

Музикант

Чули вісточку незвичну?
Сонце в школу йде музичну!
Синя хмара — гарний вчитель,
Сина ноти буде вчити.

Н. Сиротич

1. Які ви знаєте ще школи, крім музичної?

2. Чи відвідує хтось із вас музичну, художню або спортивну школи? Чого навчають у цих школах? Розкажіть про це своїм однокласникам.

Прочитайте виразно вірш.

Головна професія

Учитель, лікар та геолог,
Письменник, слюсар чи кресляр —
Всі називають головною
Одну професію — школяр!

Бо всім відомо, що без школи,
Без знань, що мусиш там набуть,
Не станеш у житті ніколи
Тим, ким в дитинстві мрієш быть!

А. Костецький

1. Як ви розумієте заголовок вірша?

2. Як ви вважаєте, чому діти навчаються в школі? Поясніть.

3. Поміркуйте та розкажіть, як ви розумієте прислів'я *Наука в ліс не веде, а з лісу виводить*.

4. Складіть розповідь про вашу улюблену професію. Ким ви мрієте стати?

КНИЖКА — ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ЗНАНЬ

- Пригадайте, яка у вас була перша улюблена книжка. З ким ви її читали?

А чи знаєте ви, де зберігаються книжки?

Книжки знаходяться в книгозбірнях — бібліотеках. Які книжки ви там бачили, а які читали? Чи відвідуєте ви свою шкільну бібліотеку? А ще можна записатися в бібліотеку вашого району.

Нині багато інформації можна почерпнути з Інтернету та телебачення, проте книжка залишається найкращою супутницею людини й основним джерелом знань.

У кожного з вас удома теж є бібліотека. Чи збираєте ви книжки? Які ваші найулюбленіші?

Існують і дитячі журнали. Ви їх бачили й читали. У них надруковані вірші, творчі завдання, загадки, подано нову інформацію про події, свята та різні цікавинки.

Є ще й енциклопедії: про тваринний та рослинний світ, техніку, енциклопедії школяра. Мабуть, у кожного з вас є дитячі енциклопедії, які ви читали разом з близькими.

У наш час популярними стають електронні книжки, які можна читати за допомогою комп'ютера, мобільного телефону чи планшета.

Енциклопедії — це наукові довідкові видання, що містять основну інформацію з різних тем.

Існують ще й різні словники: «Тлумачний словник», що пояснює значення слів; «Словник синонімів», який пропонує однакові за значенням слова; «Орфографічний словник», у якому ви зможете знайти правильне написання слів.

Користуйтеся ними! Вони мають бути у вас удома, а якщо їх немає, завітайте до шкільної бібліотеки.

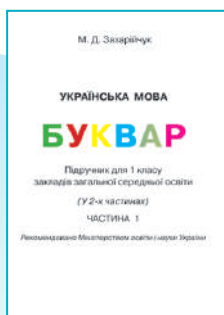

А тепер ознайомимося із структурою дитячої книжки. Подивіться уважно на малюнок.

У кожній книжці є обкладинка, титульна сторінка, ф́орзаці.

← Це обкладинка.

← Це титульна сторінка.

← Це ф́орзаці.

У підручниках на ф́орзацах ви можете прочитати основну інформацію. Це правила, таблиці та схеми, які вам треба запам'ятати.

1. Як ви розумієте прислів'я *Книжки читай — розуму набирай; Книга вчить, як на світі жить?*
2. Які є види книжок?
3. З чого складається книжка?
4. У чому переваги паперових та електронних книжок?

5. Обміняйтеся улюбленими книжками із сусідом (сусідкою) по парті. Прочитайте їх.

6. Які книжки вам подобається читати більше: електронні чи паперові? Чому?

7. *Ідеї для «акторів».* Розіграйте сценку-діалог «Розмова електронної та паперової книжок».

Досліджуємо текст: висловлюємо думку

Як народжується книжка

Чи знаєте ви, скільки праці та зусиль потрібно докласти, щоб з'явилася книжка? У цьому процесі беруть участь люди різних професій: письменники, які пишуть книжки; редактори та коректори, котрі роблять тексти грамотними; верстальники, які створюють книжку в електронній програмі; художники, котрі малюють ілюстрації та обкладинки до книжок.

Запам'ятайте!

Ви повинні шанувати й берегти книжки, бо над ними працювали багато людей.

Верстальник — спеціаліст по дизайну у видавництвах.

1. Дослідіть і намалюйте процес створення та виготовлення книжки.

2. *Ідеї для «письменників».* Складіть казку про створення книжки.

Основні правила поведження з книжками

1. Книжки мають бути обгорнутими.
2. Читайте книжки за столом.
3. Перегортайте сторінки книжки за правий верхній кут.
4. Щоб не загубити місце в книжці, де ви завершили читати, користуйтеся закладкою.
5. Прочитані книжки поверніть до бібліотеки.
6. Не перегинайте книжку під час читання.
7. Якщо книжка порвалася, обов'язково її підклейте.
8. Не робіть записи на сторінках книжок.
9. Не можна користуватися замість закладки ручкою чи лінійкою.

Ваш підручник — це також книжка, тому охайно поводьтеся з ним.

Перш ніж працювати з підручником, потрібно помити руки. Підготувавши урок, книжку ставлять на полицю чи кладуть у рюкзак.

Зберігайте підручник у належному стані, щоб було не соромно передати його молодшим учням.

Прочитайте виразно текст.

Якими були перші книжки

До винайдення паперових книжок існувало безліч інших. В Індії книжки виготовляли з пальмового листа, на котрому писали голкою.

Деякі давні народи записували тексти на глиняних табличках.

А ще були воскові книжки, у яких на воскових «сторінках» писали гострим кінцем палички-писачки.

У Стародавньому Єгипті писали на папірусі, який виготовляли зі стебел рослини з такою ж назвою. А папір винайшли в Стародавньому Китаї.

З дитячої енциклопедії «Що? Як? Чому?»

Книжка з пальмового листа

Воскова книжка

1. Що цікавого ви дізналися з тексту?

2. Намалюйте одну з давніх книжок, як ви її уявляєте.

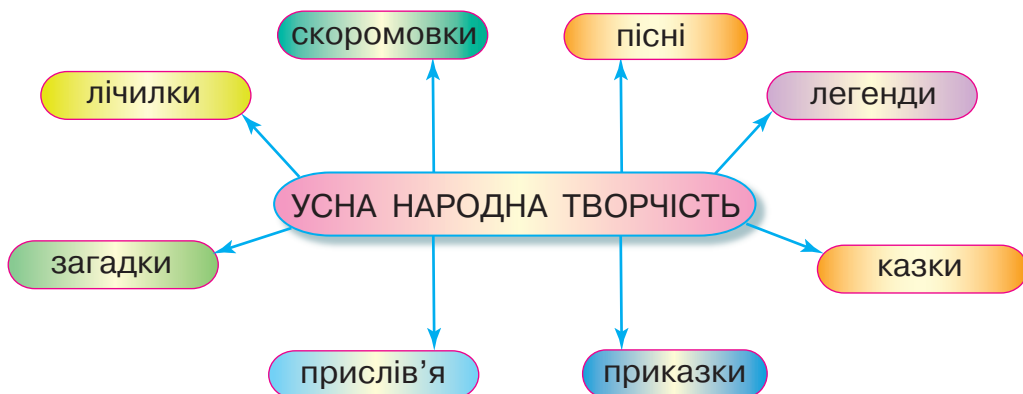
УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

- Від кого ви вперше почули загадки, скоромовки та приказки? Як ви розумієте прислів'я *Що посієш, те й пожнеш?*

Українська мова — багата й барвиста. У давні-предавні часи виникли перлини усної народної творчості: загадки, скоромовки, лічилки, мирилки, дитячі народні ігри, співаночки, казки та прислів'я.

Ви знаєте, чому усну народну творчість так називають? Люди передавали свої знання, пісні, загадки, прислів'я, казки й оповідання одне одному усно. Згодом такі твори стали називати **фольклорними**.

Дитина ще не вміє говорити, а від мами вже чує колискову пісню, забавлянки, примовлянки та віршики-пісеньки, а коли підростає, то слухає казки, запам'ятовує скоромовки, лічилки, прислів'я та навчається дитячих ігор.

У народі кажуть

*Від теплого слова й лід розмерзається.
Слово до слова — складається мова.*

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Прислів'я та приказки — це короткі влучні народні вислови здебільшого повчального характеру. Вони узагальнюють життєвий досвід і мудрість народу.

Прислів'я та приказки передаються від покоління до покоління. Вони роблять наше мовлення яскравим, барвистим і цікавим; ніби перлини, прикрашають мову.

Прочитайте виразно текст.

Дідусь повчав другокласницю Маринку:

— Пам'ятай, онучко: під лежачий камінь вода не тече.

А бабуся доповнила:

— Не кажи «не вмю», а кажи «навчуся».

Мама почула розмову та й додала:

— **Зробив діло — гуляй сміло.**

Зовсім розгубилася Маринка. Що їй наговорили рідні? І чому так сказали?

1. Ви зрозуміли, що мали на увазі рідні дівчинки?
2. Поміркуйте, як називають подібні висловлювання. Від кого ви їх чули?

3. Знайдіть у тексті прислів'я. Поясніть, як ви розумієте виділене прислів'я.

4. Знайдіть в Інтернеті прислів'я та приказки й розкажіть їх одне одному.

5. Вивчіть напам'ять ті прислів'я та приказки, які вам найбільше сподобалися.

6. **Ідеї для «акторів».** Розіграйте поданий текст за ролями.

ЗАГАДКИ

Загадки виникли дуже давно. Вони бувають двох видів: народні й авторські (літературні).

Загадки розвивають у дітей допитливість, спостережливість і кмітливість. Читаючи та запам'ятовуючи загадки, ви зможете використати подану в них інформацію.

Загадка розповідає про предмет чи явище, але не називає їх. У ній є слова-підказки для відгадки.

Народні загадки

Сидить баба на грядках,
Вся закутана в хустках.

Сидить у куточку та тче сорочку.

Куций Степан по хаті скакав.

Кінь залізний, а резиною підкований.

Білий ведмідь на кухні стоїть,
Холод виробляє, продукти зберігає.

Рукавом махнув, дерева нагнув.

Літературні загадки

Дуже я потрібна всім —
І дорослим, і малим.
Всіх я розуму учу,
А сама завжди мовчу.

Г. Бойко

1. Прочитайте й відгадайте подані загадки. Подумайте, хто або що має ознаки та властивості, описані в загадках. За потреби користуйтеся малюнками.

2. Прочитайте загадки, у яких відсутня назва предмета, а тільки описані його ознаки чи дії.

3. Складіть загадки про улюблених тварин. Загадайте їх своїм близьким.

Виразність читання

На початку речення зробіть вдих і підвищуйте голос, а наприкінці речення робіть видих і знижуйте голос.

На місці розділових знаків і перед **і (й)** робіть паузи й добирайте повітря. На місці коми (,) і перед **і (й)** потрібно робити короткі паузи, а на місці тире (—), крапки (.), двокрапки (:), — довші.

Під час читання вірша в кінці кожного рядка робіть паузи, навіть якщо й немає розділових знаків.

Прочитаймо загадку Л. Глібова з позначками для виразного читання. Підвищення голосу позначено ↗, а зниження — ↘; короткі паузи — /, а довші — //.

↗ ↘
 Бачить // — не бачить, /
 Чути // — не чує, /
 Мовчки говорить, /
 Добре мудрує. //
 Часом захоче — //
 Правди навчає, /
 іноді бреше, /
 Всіх звеселяє. //
 Люба розмова, — //
 Будемо, / діти, /
 З нею довіку /
 Жити-дружити. //

Хто ж то такая /
 В світі щаслива, /
 Мудра, / правдива /
 І жартівлива? //
 Як не вгадали, /
 Стану в пригоді, /
 Річ коротенька: //
 Книжка, та й годі. //

Л. Глібов

СКОРОМОВКИ

- Подумайте, що таке *скоромовки*. Коли їх промовляють?

Крім загадок, прислів'їв і приказок, існують ще й *скоромовки*. Їх використовують для тренування правильної вимови. Скоромовки промовляють у різному темпі: повільно, помірно та швидко.

Скоромовки — це жартівливі вислови, складені з важких для швидкої вимови слів.

Як навчитися вимовляти скоромовки

1. Прочитайте скоромовки 2–3 рази підряд мовчки.
2. Перший рядок читайте повільно, другий — швидше, третій — ще швидше.
3. Після цього читайте навпаки: швидко, повільно, дуже повільно.

Чайка жабку пригощає:
— Молока тобі чи чаю?
— Молоко вже допиваю,
Хочу чаю з молочаю.

Кит ката по хвилях катав —
Кит — у воді, кіт — на киті.

Бурі бобри брід перебрели,
Забули бобри забрати торби.

Ходить квочка біля кілочка,
Водить діточок коло квіточок.

Мишка раз прийшла до кішки,
Уклонилась кішці в ніжки.
Кішці — смішки.
Мишці — нітрішки.

1. Прочитайте кожну скоромовку, спочатку чітко вимовляючи звуки, а далі пришвидшуйте темп.

2. Визначте в кожній скоромовці, який звук трапляється найчастіше.

3. Складіть скоромовку про птахів за зразком: *Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят*. Промовте складену скоромовку повільно, швидше, ще швидше. Вимовляйте чітко звуки.

4. Вивчіть 2–3 скоромовки напам'ять.

ЛІЧИЛКИ

Слово *лічилка* походить від слова *лічити* (рахувати). Щоб визначити, кому жмуритися, а кому ховатися, вимовляють лічилку. Лічилки промовляють чітко, швидко, голосно й весело.

Лічилка — це короткий вірш з лічбою, що використовують у дитячій грі.

Лічилки поділяють на дві групи: *народні й авторські* (складені письменниками).

Тікав заєць через міст —
Довгі вуха, куций хвіст.
А ти далі не тікай,
Рахувати починай:
Раз, два, три —
Вийди ти.

Народна творчість

Лічилка

Раз, два, три, чотири, п'ять!
П'ятеро пташат летять!
Перше, друге, третє ... п'яте.
Йду четвертого шукати.

Д. Чередниченко

Равлик

Равлик, равлик,
вистав ріг —
дамо сиру
на пиріг!
Виставляє равлик роги:
— Геть з дороги!

В. Лучук

1. Прочитайте лічилки. Визначте, чим вони відрізняються.
2. Промовте голосно й весело одну з лічилок, правильно наголошуючи слова.
3. Вивчіть напам'ять лічилку, яка вам сподобалася.

4. Створіть малюнок до однієї з поданих лічилок.

МИРИЛКИ

Українські діти, щоб помиритися, використовують **мирилки**. Якщо ви образили когось, скористайтеся такою формою вибачення.

Мир миром,
Пироги з сиром,
Варенички в маслі,
Ми — дружечки красні.
Поцілуймося!

Народна творчість

Мирилка летіла,
На плече сіла,
Сказала тихенько:
— Миріться швиденько!

В. Гринько

* * *

Дай скоріш мізинчик свій,
Зачепи його за мій.
Мізин-мізин-мізинець —
Помирив нас молодець!

Ти — не ворог, я — не ворог.
Нам сваритись просто сором.
Помирились, помирились,
Щоб ніколи не сварились.

В. Гринько

1. Прочитайте мирилки. Позмагайтеся з однокласниками, хто знає найбільше мирилок.

2. Розшифруйте мирилку, прочитайте її вголос і вивчіть напам'ять.

еН ясивид кат отидрес,
ежуд учох я итижурд.
ьСО кичнизім, ьценизім,
икравс їошан ьценік!

КАЗКИ

Казки люблять і дорослі, і діти. Їх складали й передавали від покоління до покоління наші предки.

Казок існує безліч: веселі й дотепні, суворі й сумні.

З них можна дізнатися про дивні пригоди й цікаві історії. У чарівному казковому світі звірі, риби та рослини вміють розмовляти, а люди їх розуміють.

Казка — це народна розповідь з вигаданим, іноді фантастичним змістом. У казках розповідається про тварин, рослини та неживі предмети, про людей, їхній побут. Є казки про тварин, чарівні й побутові.

Казка, як і будь-який інший прозовий твір, має зачин, основну частину та кінцівку.

Прочитайте виразно казку.

Заголовок —————> **Колосок**

Українська народна казка

Зачин

Жили собі на світі двоє мишенят — Круть і Верть і півник Голосисте Горлечко. Мишенята тільки те й знали, що співали й танцювали, а півник рано-ранесенько прокидався, спочатку всіх піснею будив, а потім до роботи брався.

Основна частина

Якось підмітав півник подвір'я й побачив на землі пшеничний колосок.

— Круть, Верть! — покликав півник. — Гляньте, що я знайшов!

Поприбігали мишенята та й кажуть:

— Коли б це його обмолотити...

— А хто молотитиме? — запитує півник.

— Не я! — відказує мишеня Круть.

— Не я! — каже Верть.

— Я обмолочу, — відказує півник.

І взявся до роботи. А мишенята й далі граються.

Ось уже й обмолотив півник колосок та й знову гукає:

— Гей, Круть, гей, Верть, а йдіть гляньте, скільки зерна
я намолотив!

Поприбігали мишенята.

— Треба, — кажуть, — зерно до млина віднести та бо-
рошна намолоти.

— А хто понесе? — питає півник.

— Не я! — гукає Круть.

— Не я! — говорить Верть.

— Ну, то я віднесу, — каже півник.

Узяв на плечі мішок та й пішов.

А мишенята собі скачуть.

Прийшов півник додому, знову кличе мишенят:

— Гей, Круть, гей, Верть! Я борошно приніс.

Поприбігали мишенята, порадили:

— Ой півничку! Уже тепер тісто треба замісити та пирі-
жечків спекти.

— Хто ж міситиме? — питає півник.

А мишенята знову своє:

— Не я! — пищить Круть.

— Не я! — відказує Верть.

Подумав, подумав півник та й каже:

— Доведеться мені, мабуть.

От замісив півник тісто, приніс дрова, розпалив у печі
та й поставив пиріжки.

Мишенята співають і танцюють.
Аж ось і спеклися пиріжки, повий-
мав їх півник, виклав на столі. А ми-
шенята вже тут.

— Ох, і голодний я! — каже Круть.

— А я який голодний! — промов-
ляє Верть. Та й посідали до столу.

А півник і каже:

— Стривайте-но! Ви мені скажіть,
хто знайшов колосок.

— Ти, — кажуть мишенята.

— А хто його обмолотив?

— Ти, — уже тихіше відповідають Круть і Верть.

— А тісто хто місив? Піч витопив? Пиріжків напик?

— Ти, — кажуть мишенята.

— А що ж ви робили?

Кінцівка

Що мали казати мишенята? Нічого. Устали вони із-за столу, а півник їх і не затримує. Хто ж отаких лінивих пиріжками пригощатиме?

1. Назвіть головних персонажів казки. Хто з них працьовитий, а хто — ліновий?
2. Чи були Круть і Верть справжніми товаришами півнику? Доведіть.
3. Як ви вважаєте, чи мали мишенята їсти пиріжки?
4. Знайдіть у тексті незрозумілі для вас слова й разом з учителем з'ясуйте їхнє значення.

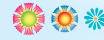
5. Поміркуйте й скажіть, який це вид казки.
6. Доберіть прислів'я та приказки, які характеризували б персонажів казки — мишенят і півника. Доведіть свою думку.
7. Яку думку висловлено в кінцівці казки?

8. *Ідеї для «акторів».* Прочитайте казку за особами.

Досліджуємо текст: висловлюємо думку

Хліб — усьому голова!

- Поміркуйте, чому так говорять.

Прочитайте казку виразно, не поспішаючи.

Закопане золото

Мав батько трьох синів. Були вони дуже ліниві. Щоб їх прогостувати, він **працював як віл**.

Казав їм тато:

— Сини мої, працюйте, бо тяжко вам буде, коли я помру.

Він працював-працював та й занедужав. Прийшли сини й питають:

— Тату, а що ти нам залишаєш?

А він і каже:

— Діти, шукайте золото в землі.

— А в якому місці ти закопав золото? — запитують сини.

— Оцього я вам не скажу, — відповідає батько. — Копайте город, орить ниву, садіть, обробляйте, збирайте, там і золото знайдете.

Невдовзі батько помер.

Настала зима, сини поїли все, що батько залишив, а нового нічого не садили й не сіяли. На другу зиму голодують ліниві сини. Добули якимось до весни та й почали золото шукати. Перекопали весь город — не знайшли золота, засадили картоплю — уродила гарна картопля. Пішли ниву копати — немає золота. Посіяли яру пшеницю — уродила буйна пшениця. Помолотили, відвезли зерно до млина, намололи борошна, напекли хліба, посідали хліб їсти, а наймолодший брат говорить:

— Ой, які ми, брати, дурні! Бачите? Золото вродило. Правду нам тато казав, аби ми шукали в землі золото!

1. Як ви розумієте заголовок казки?

2. Поясніть виділені слова в казці. Обміняйтеся думками.

3. Чому сини не розуміли батька? Розкажіть.

4. Визначте основні частини казки. Який висновок зробили сини? Знайдіть і прочитайте в тексті.

5. Виберіть прислів'я, які допоможуть зрозуміти, чому хліб називають *золотом*. Роз'єднайте подані слова.

Безхлібанемаобіда. Хліббатькоаводамати.

6. Розкажіть, яку роль відіграє хліб у житті людини. Як ви ставитеся до хліба?

Прочитайте виразно вірш.

Де починається хліб

— Де починається хліб?

— У тісті.

— Де починається тісто?

— У борошні.

— Де починається борошно?

— У зерні.

— Де починається зерно?

— У землі.

— Де починається земля?

— У рученьках працюючих.

Народна творчість

1. Прочитайте вірш за ролями: хлопці запитують, а дівчата відповідають. Потім навпаки: дівчата запитують, а хлопці відповідають.

2. Як ви розумієте останні два рядки вірша?

3. *Ідеї для «письменників»*. Чи бачили ви, як печуть хліб? Напишіть міні-вір «Як хліб приходить до нас?» (3–4 речення).

4. Назвіть професії, що стосуються виготовлення хліба. Чи є серед ваших знайомих або рідних ті, які мають такі професії? Розкажіть.

14 жовтня в Україні відзначають свято Покрови Пресвятої Богородиці.

Українці здавна дуже шанують Божу Матір. Наші славні козаки-запорожці обрали її покровителькою та заступницею. У той час на Січі вони спорудили церкву саме на честь Покрови Пресвятої Богородиці. Цей день козаки вважали святом Війська Запорозького й часто молилися перед її іконою. Нині на Покрову українці відзначають День українського козацтва та День захисника України.

Прочитайте виразно вірш.

Покрова

Пречиста Свята Покрово —
Козаків покровителько!
І наших звичаїв хранителько!
Молюся тобі, Богородице мила,
Щоб славою ти Україну покрила,
Як землю багрянцем дібров,
Щоб ворог її не зборов.
Даруй доброту і любов.

**Візьми нас під свій
Материнський покров!**

В. Коломієць

1. Коли відзначають свято Покрови?
2. Розкажіть, чому саме на Покрову святкують День українського козацтва.

3. Як ви розумієте виділене речення? Обміняйтеся думками.

Прочитайте виразно легенду.

Легенда — це оповита казковістю та фантастичністю розповідь про історичну подію чи здебільшого про невигадану особу, улюбленого персонажа.

Легенда про Богдана Хмельницького

У селі Суботові, що на Чигиринщині, жили дід з бабою. Дітей вони не мали. Одного разу чують: біля ґанку плаче дитина під густим хмелем. Вони вибігли, побачили немовля, загорнули його в ряднину.

Дід і каже:

— Візьмемо собі цю дитину.

А баба додає:

— Візьмемо, це ж нам Бог її дав!

Пораділи дід з бабою й забрали дитину.

— А як же ми її назвемо? — питає дід.

— Богданом. А через те, що знайшли його під хмелем, то хай і зветься Хмелем, або Хмельницьким.

Так у цій сім'ї й виріс Богдан Хмельницький, став хоробрим козаком, а згодом — і гетьманом України.

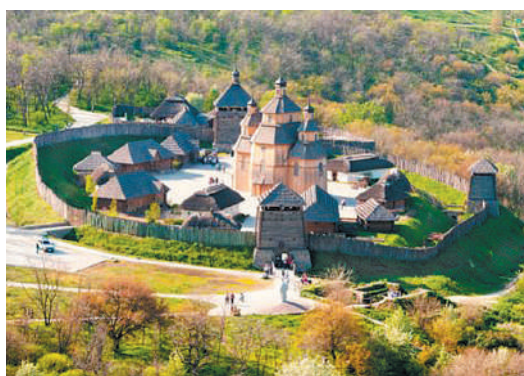

Хміль — рослина, яка в'ється.

Гетьман — ватажок козацького війська.

А. Орльонов. Богдан Хмельницький

Острів Хортиця, де було засновано Запорозьку Січ

1. Про що ви дізналися з легенди? Де відбувалася описана подія? Де знайшли хлопчика?
2. Ким став Богдан Хмельницький, коли виріс?
3. Як ставиться український народ до Богдана Хмельницького? Що ви про нього ще знаєте?
4. Знайдіть у мережі Інтернет і прослухайте пісні сучасного українського гурту «Козацькі забави».

5. Прочитайте «заховане» прислів'я в листках від найбільшого до найменшого. Поясніть його зміст.

переводу

роду

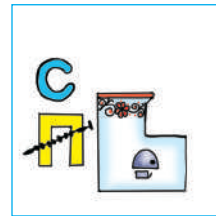
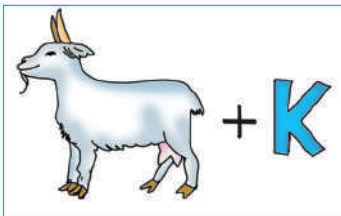

нема

Козацькому

6. Розгадайте ребуси.

7. Перегляньте в мережі Інтернет мультфільм «Як козаки...». Складіть свою історію про пригоди козаків. Намалюйте її.

У народі кажуть

Степ та воля — козацька доля.

Де козак, там слава.

Без коня немає й козака.

А що козакові треба: степу, хліба й неба!

Терпи, козаче: отаманом будеш.

ОСІНЬ У ТВОЄМУ МІСТІ ЧИ СЕЛІ

Прочитайте виразно текст.

Дивовижні імена

Дідусь сидів у парку на лавці, а неподалік грався м'ячем хлопчик. Підкинув хлопчик м'яч, ударився той об стовбур дерева й відкотився прямо дідусеві до ніг. Підняв він м'яч і чекає, що буде далі.

— Ти хто? — запитав дідусь.

— Петрик! — баском відказав хлопчик.

— А прізвище своє знаєш?

— Знаю, Козаченко.

— А ще ти хто?

Хлопчик мовчав.

— У якому місті ти мешкаєш?

— У Києві.

— Значить, ти не тільки Петрик Козаченко, — усмінувся дідусь, — а й киянин. Крім того, ти — українець, бо народився в Україні й належиш до українського роду. А ще ти — **європесць**. Адже наша країна розташована не в Африці, не в Америці, не в Австралії, а в Європі. І, нарешті, ти — **землянин**, бо живеш на планеті Земля. Ось хто ти, Петрику Козаченку!

Дідусь простяг хлопчикові м'яч. Той узяв його й побіг розказувати мамі. Виявляється, у нього скільки цікавих, просто дивовижних імен.

За А. Григоруком

Діалог — це розмова двох осіб.

1. Розгляньте малюнок. Хто на ньому зображений? Який діалог відбувся між героями?
2. Зверніть увагу на заголовок. Поясніть, чому автор так назвав цей твір.

3. Прочитайте виділені слова. Як ви їх розумієте?
4. З якої букви потрібно писати назви сіл, міст і держав?

5. Доберіть із «Словника синонімів української мови» до слова *дивовижні* слова, близькі за значенням.
6. *Ідеї для «акторів»*. Розподіліть ролі й розіграйте діалог.

Прочитайте виразно текст.

Міста України

В Україні Київ — найбільше місто. Це столиця нашої країни. Його названо на честь засновника міста князя Кия.

А велике старовинне місто Львів заснував князь Данило Галицький та назвав його на честь свого сина Лева.

Місто Харків розташоване на річці Харків, тому й має таку назву.

Полтава — місто, що побудоване на річці Лтава.

Ужгород — місто, що на річці Уж.

Запоріжжя — місто за порогами Дніпра.

З журналу «Барвінок»

м. Львів

1. Назвіть столицю нашої країни. Чому вона має таку назву?
2. Звідки походять назви інших міст — Львова, Харкова, Полтави, Ужгорода та Запоріжжя? Відшукайте ці міста на карті України.

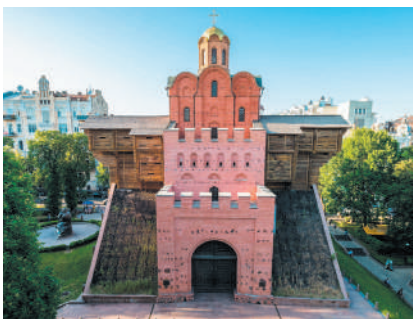
3. Знайдіть інформацію про походження назв інших міст, сіл і річок України в Інтернеті або скористайтеся довідковою літературою, дитячими енциклопедіями в бібліотеці.

Прочитайте виразно текст.

Давній Київ

Київ — одне з найдавніших українських міст. Воно було столицею ще Київської держави. Тисячу років тому навкруги центральної частини міста був викопаний величезний рів, щоб перешкодити ворогам проникати в місто. Заїхати до столиці можна було через Золоті ворота. На ніч їх міцно зачиняли, піднімаючи над ровом міст. Воїни зі

Золоті ворота. м. Київ

списами та бойовими сокирами вартували на мурах удень і вночі. З часом від Золотих воріт залишилися тільки руїни. Нещодавно ворота відбудували. Тепер тут музей.

Софійський собор. м. Київ

У Києві багато давніх пам'яток. Одна з них — Софійський собор. Його спорудили за часів Ярослава Мудрого. На стінах собору — чудові фрески. Їх робили так: художники малювали на вологій штукатурці, стіна висихала й малюнок залишався на віки. Дивовижні тут і мозаїчні візерунки, які збереглися до нашого часу. Біля Золотих воріт і

в Софійському соборі завжди багато киян і гостей нашої столиці. Усім цікаво оглянути славнозвісні давні пам'ятки.

За Е. Кагановим

1. Про що ви дізналися з тексту?

2. Разом з дорослими з'ясуйте, чому Золоті ворота мають таку назву.

3. Чи доводилося вам бувати в Софійському соборі? Що вас у ньому найбільше вразило? Висловіть свою думку.

Прочитайте вірш з радісною й веселою інтонацією.

Гарно жити у селі

Гарно жити у селі,
що зветься Василі,
чи в Богданівці, Петрівці,
у Юрківці, Григорівці...

Мчить дорога між полями,
відчиняє срібні брами:
там — Єлизаветівка,
а тоді — Оленівка...

Я живу в селі Насташки,
де ростуть густі ромашки,
а ген там, де річка-змійка, —
мов букет, село Марійка.

В іменах моя земля,
промовляє звіддала:
тут жили сини і дочки —
їхні це слідочки.

Н. Поклад

Потім є дві балки
й хутірець Наталки.

1. Про що розповідається у вірші?

2. Прочитайте, які бувають назви сіл. Від яких імен вони походять?

3. Як пишемо власні назви в українській мові? Розкажіть.

4. Гра «Продовжте речення».

- У селі Насташки ростуть ...
- У селі Марійка тече ...
- Гарно жити у селі ...
- А в моєму селі є ...

5. А як називається ваше місто чи село? Чим воно відоме? Чи знаєте ви видатних земляків? Розкажіть.

Прочитайте вдумливо текст.

До Андрія, який живе в Києві, приїхав друг з Коломиї. Хлопчик почав міркувати, куди повести свого гостя, і склав програму на цілий тиждень.

— Спочатку ми відвідаємо Хрещатик, Софійську площу й Андріївську церкву, пройдемося біля Золотих воріт, що їх у 1037 році побудував Ярослав Мудрий, зазирнемо в Музей води. Відвідаємо Місто професій, парк «Київська Русь» у селі Копачеві під Києвом, Національний музей народної архітектури та побуту України в с. Пироговому під Києвом.

Чи бували ви в цьому музеї? Це справжнє українське село. Тут можна побачити, які були села в Україні 400, 200, 100 років тому. Це найбільший за площею музей в Україні. Він розташований просто неба на великій території. Музей розпочинається з млинів. Ідучи від однієї хати до іншої, ви зацікавитесь зразками предметів побуту, одягом та іконами, що зібрані з різних куточків нашої країни. Гуляючи, можна не тільки поспостерігати, як майстри ліплять глечики, вишивають чи тчуть, а й самим спробувати щось зробити своїми руками.

Національний музей народної архітектури та побуту України.
с. Пирогове

Хочете дізнатися, яким був Київ більше 1000 років тому? Рушайте до парку «Київська Русь», що в селі Копачеві під Києвом.

У Державному музеї іграшки виставлені давні ляльки-мотанки, солом'яні бички, глиняні брязкальця й дерев'яні солдатики. Тут ви зможете побачити колекції ляльок різних професій, перші українські лото й унікальні настільні ігри.

Уявляєте, у м. Києві є перше в Україні дитяче Місто професій! Там ви зрозумієте, ким хочете бути! Кожна дитина на деякий час може стати дорослою та самостійною: отримати паспорт, улаштуватися на роботу, заробляти гроші та витратити їх на свій розсуд. Діти самостійно вирішують, ким бути, яку професію обрати. У Місті професій можна спробувати все: і службу в поліції, і лікарську практику, і роботу на телебаченні.

Парк «Київська Русь»

Державний музей іграшки

Місто професій

1. Що вам найбільше сподобалося з прочитаного тексту? Куди б ви хотіли потрапити?

2. Висловіть свою думку про значення професії для людини.

3. А що є цікавого у вашому місті чи селі? Куди б ви хотіли запросити своїх друзів?

4. Опишіть ваше улюблене місце відпочинку. З ким та як ви його проводите?

РОДИНА

Людина є гілочкою на великому дереві свого роду, який сягає коренями в глиб віків, до найдавніших предків, а кроною тягнеться в майбутнє. Кожен рід має свою історію, що може стати захопливою книжкою, а з історій родів твориться історія народу.

МАРІЯ МОРОЗЕНКО

Сучасна українська письменниця. Авторка віршів для дітей, дитячих казок і серії загадок.

Марія жила в родині, де було 12 дітей. Перший вірш написала в 9 років! Ще з раннього дитинства любила слухати, як мама розповідала казки та вірші Т. Шевченка.

Прочитайте виразно вірш.

Україночка

Я — **маленька зернинка** моєї родини.
Я — **квітучий росточок** своєї країни.
Солов'їні пісні, голос чистий і вроду
По краплинці взяла я у свого народу.
До землі прихилюся росинкою —
Величають мене українкою.

М. Морозенко

1. Розкажіть, про що йдеться в поезії.
2. Назвіть головну героїню у вірші.

3. Доберіть свій заголовок до вірша. Обміняйтеся думками.

4. Поясніть, як ви розумієте виділені слова. Що дівчинка взяла у свого народу? Як її величають? Чи пишаєтеся ви тим, що є громадянами нашої країни? Розкажіть.

5. Вивчіть вірш напам'ять.

Прочитайте виразно вірш.

До любого тата

Щойно встала, мчу до тата:
Не проспала зранку свята!
Ти — найкращий в усім світі,
Наче сонце у блакиті.

По секрету я зізнаюсь —
На вас з мамою звіряюсь,
Вчуся так себе вести,
Щоб наш рід не підвести,

Щоб татусь мій усміхався
І дітям своїм пишався!
Бо для мене завжди свято
Те, що вчать матуся й тато.

М. Морозенко

1. Про що ви дізналися з вірша?
2. Як авторка описує почуття дівчинки до батьків? Знайдіть у тексті відповідні рядки.

3. Як дочка називає тата? Чому порівнює його із сонцем?

4. Запитайте у своїх рідних про ваших предків. Що цікавого ви дізналися? За допомогою дорослих відтворіть дерево свого роду.

5. Розкажіть про своїх близьких і рідних. За що ви їх любите й поважаєте? Як ви маєте поводитися, щоб вони вами пишалися?

Прочитайте виразно текст.

Подбати про маму

Петрик — хороший та допитливий хлопчик. Він — уже школяр. Віднедавна батьки довіряють йому й родинні справи: купити в магазині необхідні продукти чи поремонтувати разом з татом старий пилосос.

Петрик пишається батьківською довірою. Він старається чемно виконувати настанови тата й мами. Коли тато збирається в чергове відрядження (він — журналіст), то хлопчик обіцяє бути дбайливим помічником мамі.

Мама захворіла несподівано... Пізно ввечері, повертаючись з роботи, потрапила під холодну зливу. Доки дійшла додому, **промокла до нитки**. Вона дуже змерзла й утомилася.

Петрик уже спав. Щоб не розбудити сина, мама, не вмикаючи світла в кімнаті, обтерла рушником промокле волосся й лягла в ліжко.

Уночі вона кашляла. Крізь сон хлопчик чув її кашель, але йому так хотілося спати... Він невдоволено крутився на ліжку. Мама стримувала кашель, не маючи сили підвестися, щоб прийняти ліки. На ранок їй стало ще гірше.

— Мамо, а де мій сніданок?! — збираючись до школи, сказав Петрик.

— Я зараз, — мама спробувала підвестися з ліжка...

— Мамо, що з тобою?! — син не знав, що й робити.

— Я захворіла, Петрику, — відповіла мама. В її голосі почувалася провина.

— Але ж мені треба до школи! — сказав Петрик і подумав: «Це ж треба було мамі так невчасно захворіти».

— Вибач, що не можу дати тобі сніданок. Візьми гроші та щось собі купиш.

— Добре! — Петрик схопив рюкзак. І раптом він згадав слова тата: «Будь дбайливим, сину. Бережи маму!»

Петрик подумав: «Як я міг спокійно спати, коли мама така хвора, як я можу її залишити?»

— Мамо, — хлопчик відклав рюкзак, — зараз я заварю тобі чай та викличу лікаря. Не хвилюйся. — Він торкнувся гарячого маминого чола: — Я подбаю про тебе — і ти скоро одужаєш.

— Дякую... синку, — на маминих очах виступили сльози.

За М. Морозенко

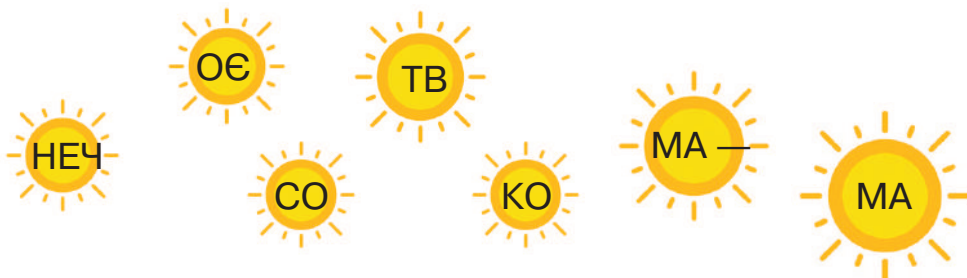

1. Знайдіть у тексті опис головного героя. Розкажіть, який він.

2. Як ви розумієте виділені слова?

3. Розмістіть сонечка в правильній послідовності й прочитайте (усно).

4. Як би ви повелися в подібній ситуації? Обміняйтеся думками.

ПРАЦЮЄМО В СІМ'Ї

Прочитайте прислів'я.

На дерево дивись, як родить, а на людину — як робить.
Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже.
Де руки й охота, там скоро робота.
Добре ім'я — найкраще багатство.
На сонці тепло, а коло матері добре.

- Як ви розумієте прислів'я? У яких з них розповідається про працю?

Оповідання — невеликий художній твір, у якому розповідається про якусь подію з життя дітей, дорослих, рослини чи тварин. Автор розповідає про їхні вчинки, дії, змальовує зовнішність і характери для того, щоб читач зробив висновок. Це буде **основною думкою** твору.

Як працювати з оповіданням

- Хто є автором оповідання?
- Яка основна думка оповідання?
- Які дійові особи?
- Чого вчить оповідання?

Прочитайте виразно оповідання.

Мудра голка

Марійка любила дивитися, як мама вишиває квіти. Червона нитка до зеленої, до жовтої — на полотні розцвітають чорнобривці, айстри, волошки та барвінок...

— Мамо, дай мені голку, полотна́ й ниток, я теж хочу вишивати, — якось попросила Марійка.

— Ти ще малá й не зможеш вишивати.

— Я вже не малá! Дуже хочу спробувати, — запевнила дівчинка.

— Ну, добре, — сказала мама й відрізала ножицями шматок білої тканини, дала голку та нитки.

Марійка почала вишивати — і нитка заплуталася.

Дівчинка розплутала вузли й подумала: «Мама вишивала мудрою голкою, а мені дала погану. От піде вона до крамниці, візьму її голку й теж гарний рушник вишию».

Мама пішла до крамниці. Марійка мерщій узяла мудру голку та не встигла вона вишити два хрестики, як гострий біль пронизав палець. На очах виступили сльози.

— Мудра, а така колюча!.. — розсердилася дівчинка на голку.

— Чого ти заплакана, Марійко? — повернувшись, запитала мама.

— Рушник вишивала. Думала твоя голка мудра, що такі гарні квіти гаптує... А вона колеться.

— Усяка голка проворна, коли нею мудрі пальці вишивають. Бери-но полотно, та не поспішай, а дивися, як треба...

До вечора Марійка з мамою вишили першу волошку.

— То хто мудрий? — усміхнулася мама. — Голка чи пальці?

За А. М'ястківським

Крамні́ця — те саме, що й магазин.

Гаптува́ти — те саме, що й вишивати.

1. Про що ви дізналися з оповідання?
2. Який би інший заголовок ви дібрали до тексту?
3. На кого хотіла бути схожою дівчинка? Чим?
4. Чи могли ви самостійно завершити якусь розпочату справу? Чи вам хтось допоміг?

5. Що вам сподобалося у творі? Розкажіть, чи можна Марійку назвати *працьовитою*.

6. Чи траплялися у вашому житті подібні ситуації? Як ви допомагаєте вдома своїм рідним і близьким? Розкажіть.

Прочитайте виразно оповідання.

Як лопату вчили працювати

Мама копала грядку для квітів. Неподалік грався Андрій. Мама каже:

— Сину, допоможи мені. Я й лопату принесу.

Стали копати грядку вдвох: мама — швидко й легко, Андрій — аж сопе, бо лопата не слухається його.

Хлопчик копав землю, копав, а потім питає:

— Мамо, чому твоя лопата так добре копає, а моя — ні?

— А й справді, — глянула мама на синову роботу. —

Мабуть, лопата ще мало працювала.

— То як же бути? — стурбовано питає Андрій.

— Дуже просто. Треба навчити лопату працювати.

— А я зумію?

— Зумієш. Тільки не давай їй лінуватися. Натискай сильніше... Ось так.

Уже за столом під час обіду Андрій сказав:

— А з неї вийде непогана робітниця.

За В. Сенцовським

1. Як ви розумієте заголовок тексту? Чому автор саме так назвав оповідання?

2. Що вам найбільше сподобалось у творі?
3. Що мама придумала для того, щоб Андрій їй допомагав? Знайдіть ці рядки та прочитайте.

4. Що в цьому творі казкове, а що могло статися насправді? Чи могла лопата сама працювати, якби Андрій не доклав до цього зусиль? Поміркуйте.

5. *Ідеї для «письменників».* Напишіть міні-твір на тему «Як я допомагаю вдома» (3–4 речення).

- Розгляньте фото.

- Кого зображено на фото? Хто що робить? Який настрій у дітей? А в батьків? Чому?

У народі кажуть

*Шануй батька та неньку — буде тобі скрізь гладенько.
Який дуб — такий тин; який батько — такий син.*

Досліджуємо текст: висловлюємо думку

Увічливі слова

- Чи знаєте ви, що таке *увічливі слова*? Коли їх вживають?

Увічливі слова — це слова, за допомогою яких людина виявляє уважність, люб'язність і чемність.

Прочитайте виразно казку.

Бабуся Ввічливість

Жили собі на світі двоє дітей, хлопчик Петрик і дівчинка Наталочка. Діти ходили в одну школу, навчалися в одному класі. Дівчинка була вихованою, а хлопчик завжди пустував.

Одного разу діти пішли в ліс по гриби. Сталося так, що вони заблукали, хотіли вийти з лісу, але все було марно.

Діти блукали по лісі й побачили хатку, у якій жила бабуся Ввічливість. Вони попросили її показати дорогу, щоб вийти з лісу. Але бабуся сказала, що звідси може вийти тільки той, хто знає слова ввічливості.

Наталочка зраділа, бо вона знала таких слів дуже багато, а Петрик засмутився, бо він ніколи їх раніше не вживав. Дівчинка була доброю й навчила Петрика чарівних слів. Діти разом попросили бабуся:

— Вельмишановна бабусенько, ми Вас дуже просимо, будь ласка, покажіть нам дорогу з лісу.

Бабуся Ввічливість показала дітям дорогу, ще й гостинців дала — грибів та ягід. Діти повернулися додому, де їх чекали батьки.

Після цієї пригоди Петрик став добре навчатися й завжди говорить: «Вибачте», «Будь ласка», «Дуже прошу», «Дякую».

Бабуся Ввічливість живе й досі в лісі й допомагає всім, хто цього потребує, але тільки за однієї умови. Якої саме, напевне, ви вже здогадалися.

За матеріалами Інтернету

1. Про що йдеться в казці?
2. Визначте головних героїв твору.
3. У яку ситуацію потрапили діти?

4. Чи могло таке статися насправді? Розкажіть.

5. Якою ви уявляєте бабусю Ввічливість? Опишіть (усно).

6. Чи використовуєте ви слова ввічливості? У яких ситуаціях?
7. Доберіть до кожного з поданих висловів близькі за значенням.
  - Доброго ранку!
  - До зустрічі!
  - Гарних снів!
  - Пере-прошую.
  - Щиро вдячний.

8. Розгляньте фото. Хто з ким спілкується? Які ввічливі слова можна використати в зображених ситуаціях? Розкажіть.

КРАСИВА ОСІНЬ ВИШИВАЄ КЛЕНИ

Ви вже читали вірші про осінь. А чи звернули увагу на те, що їхня мова образна й останні слова в рядках віршів римуються, тобто співзвучні? Саме завдяки цьому вірші звучать мелодійно, як музика.

ЛІНА КОСТЕНКО

Відома українська поетеса. Пише переважно для дорослих, проте не забуває й про дітей. Для них видала збірку «Бузиновий цар». Вона вміє тонко помітити та відтворити красу й чарівність рідної природи.

Прочитайте подумки вірш і знайдіть римовані слова. А потім прочитайте вірш уголос, передаючи його мелодіку та настрій. Пам'ятайте: паузи треба робити не лише перед розділовими знаками, а й у кінці кожного рядка.

Білочка восени

На гіллячках, на тоненьких,
Поки день ще не погас,
Сироїжки та опеньки
Білка сушить про запас.

Так нашпилює охайно,
Так їх тулить на сосні
І міркує: «А нехай-но
Ще побудуть тут мені!

Поки дні іще хороші,
Поки є іще тепло,
А як випадуть пороші,
Заберу їх у дупло».

Л. Костенко

1. Як авторка описує білку? Розкажіть.
2. Розгляньте малюнок. Чи знаєте ви, де живе білка?
3. Які запаси вона робить на зиму?

4. Чи бачили ви білку в парку або в лісі? Чим ви її годували?

Листопад

Вже з дерев злетіло листя,
наступає **листопад**.
Сонце лле над білим світом,
осяває голий сад.

Тільки це не літнє сонце,
в ньому вже тепла нема.
І настирливо в віконце
стукотить до нас зима.

Н. Забіла

1. Яку осінь змалювала авторка у вірші — ранню чи пізню? Обґрунтуйте свою думку, використовуючи рядки з вірша.
2. Прочитайте виділене слово. Розкажіть, яке значення воно має.

3. *Ідеї для «художників»*. Створіть малюнок до вірша.
4. *Ідеї для «письменників»*. Складіть розповідь за поданим фото, використовуючи опорні слова.

Опорні слова: осінь, урожай, діти, візок, золота, щедра, дари.

ОСІНЬ У МАЛЯРСТВІ

Восени сонце особливо ніжно позолочує верхівки дерев, і листя на них змінює колір, набуваючи казкових відтінків — багряного, жовтогарячого, бузкового, коричневого... Ніби чарівним пензликом, вона розфарбувала дерева й кущі. Ми милуємося такою красою в природі. А от художники можуть це відтворити на полотні.

- Роздивіться репродукції картин художників.

Д. Добровольський.
Червона калина

К. Чепіга.
Осінній настрій

Чи здогадалися ви, який час доби зображено на картині Д. Добровольського? Так, художник відтворив осінній вечір у селі. Найбільше приваблюють на полотні кущі біля тину. Це — калина. За нею ми бачимо чепурну побілену хатинку. А тепер усно опишіть іншу картину.

1. Розгляньте репродукцію картини К. Чепіги «Осінній настрій». Що ви на ній бачите?

2. Як художник відтворив осінь? Які кольори використав? Що вас найбільше вразило на полотні?
3. Який настрій вам навіває ця картина? Обміняйтеся думками.
4. Визначте, листки та плоди яких дерев зображені на малюнку.

5. Створіть у класі виставку осені. Після прогулянки шкільним подвір'ям чи парком намалюйте красуню осінь. Виготовте різні іграшки й екібани з природного матеріалу, зібраного під час прогулянок. Запросіть на виставку осені учнів з інших класів.

У народі кажуть

Як вересніє, то й дощик сіє.
Осінь то плаче, то сміється.
Восени за одну годину і сніг, і дощ.
Осінь іде – дощі за собою веде.

У лісі, степу, на берегах річок, болотах, біля житла людей — усюди живуть птахи.

Осінь — це пора року, коли більшість з них стає мандрівниками. Вони летять у теплі краї. Ці перельоти тривають уже тисячі років, і кожен птах мандрує своїм шляхом.

За О. Копиленком

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ

Відомий український поет.

Писав про природу, її красу в різні пори року, а також про рідних людей.

Його твори щирі та зворушливі. Поет умів передавати настрій, враження та переживання від побаченого.

Прочитайте виразно вірш.

Ой навіщо мені листя

Ой навіщо мені листя,
коли вже іде зима,
коли холодно вже стало
і пташок ніде нема?

Краще скину я листочки
і тихесенько засну.
Буду спати, буду ждати
сонце, радість і весну.

Олександр Олесь

1. Що ви відчуваєте, читаючи вірш (сум, здивування, захоплення)?
2. Який настрій викликав у вас вірш?
3. Прочитайте вірш з радісною інтонацією, а потім з інтонацією розчарування.

Прочитайте виразно текст.

Як пташки знають, куди летіти? Хто їм показує дорогу?

Більшість учених вважає, що птахи летять за сонцем і зірками. Дехто думає, що молоді птахи летять за старшими. Але виявляється, що це не так. У зозуль, наприклад, старші птахи летять окремо від молодих. Батьки-лелеки вирушають у політ раніше за молодих. Отже, птахи, з'являючись на світ, уже знають, куди вони мають летіти з настанням холоду й за яким маршрутом; коли потрібно вирушати в дорогу; щоб подолати важкий переліт, треба «нагуляти жир». Є такі птахи, які можуть долати відстань 8000 км без жодної зупинки.

З дитячої енциклопедії

1. Коли відлітають птахи? Чому?
2. Яких перелітних птахів ви знаєте?

3. *Ідеї для «письменників».* Складіть невелику казку. Скористайтеся планом-підказкою.

Пригода в осінньому лісі

План

1. Прийшла красуня осінь.
2. Осінній листопад.
3. Пташки відлітають у вирій.

4. Від кого ви чули про перелітних птахів? Чи бачили, як птахи летять у вирій?

Прочитайте виразно оповідання.

Осінній клопіт

Пташки бояться голоду, тому й залишають нас. Багато з них спокійно пережили б холодну зиму, але їм немає

чого їсти. Зозуля, соловейко, іволга та ластівка відлітають, ледве відчувши першу прохолоду осінніх ночей. А жайворонків, перепілок, зябликів і шпаків можна побачити ще й тоді, коли вже настають перші заморозки.

Але не тільки птахи готуються до зими. Ось кажан спокійно почуває себе восени. Він висить униз головою на старій осиці й безтурботно спить. Дуже міцно спатиме й борсук у норі.

Уже зарилися в мул на дні річок і боліт жаби. Риба опускається на дно й там зимує. У воді й рак знайшов собі затишну нору й зручно влаштувався в ній на зиму.

Уже поснули вужі, гадюки та ящірки. Метелики, жучки й павуки позалазили в різні щілинки, під кору дерев і там спатимуть до весни, якщо їх не знайдуть дятел або непосидюча синиця.

За О. Копиленком

1. Чому автор так назвав оповідання? Чому для птахів настають неспокійні часи?
2. Що нового ви дізналися з тексту?
3. Назвіть птахів і звірів, про яких ідеться в оповіданні. Як вони готуються до зими?

4. Продовжте історію за поданим початком: «Однієї осінньої днини багато птахів зібралися в теплі краї».

СИПЛЕ ВІТЕР ДОЩИКОМ

Настала осінь. Задощило...

Усі по-різному ставляться до цієї пори року: одні її люблять, а в інших псується настрій... А як ви почуваєтеся восени?

Прочитайте виразно вірш.

Дощова осінь

**Водить осінь хороводи,
Під мелодію дощів**

На прогулянку виходять
Парасолі і плащі.

Там розмову парасолі

Із плащами завели:

«Ох, як довго у неволі,

У темниці ми були.

Та вернулися тумани,

Задощило в небесах, —

І ми знову у пошані,

Знов нас носять на руках...»

І прийшли тоді до згоди

Парасолі і плащі,

Що найбільша насолода —

Це коли ідуть дощі.

А. Качан

1. Яка осіння погода описана у вірші?
2. Як ви розумієте виділені рядки? Чи може осінь водити хороводи?
3. Назвіть головних персонажів у вірші.
4. За якої погоди парасолі та плащі отримують найбільшу насолоду?

5. Доведіть, що парасолі та плащі наділені людськими якостями. Знайдіть відповідні рядки у вірші. Прочитайте.

6. Чи любите ви дощ восени? Чому?

Прочитайте виразно оповідання.

Вероніка й рожева парасолька

Часто бабуся чи дідусь ставлять Вероніці каверзні запитання, на які вона ще не знає відповіді. Наприклад:

— Що розквітає, коли йде дощ?

— Ну, звичайно! Парасольки розквітають під час дощу! — здогадалася дівчинка.

— Молодець! — похвалив дід онуку. — А знаєш, коли з'явилася перша парасолька?

Її придумали 3000 років тому в Китаї й використовували для захисту від сонячних променів.

Розпочався сильний дощ. У цей час бабуся мала повернутися з магазину, але вона затримувалася.

— Вероніко, віднесімо бабусі парасольку, а заодно допоможемо принести продукти.

— Справді! Думаю, що вона зрадіє, — вигукнула дівчинка.

Назад ішли всі разом: дідусь — під чорною парасолькою, бабуся — під блакитною, а Вероніка — під своєю улюбленою — рожевою.

— Усе правильно! Від дощу розквітають парасольки, — сказала дівчинка.

Головне в парасольках — уміння покращити настрої навіть у найпохмуріший день. А це — уже щастя.

За В. Табур

1. Що нового ви дізналися з оповідання?
2. Чи була Вероніка допитливою дівчинкою?

3. Перекажіть зміст близько до тексту.

4. *Ідеї для «письменників».* Як ви розумієте останній абзац тексту? Напишіть міні-твір на тему «Для мене щастя — це ...» (3–4 речення).
5. *Ідеї для «акторів».* Розіграйте розмову дідуса та Вероніки.

6. Чи є у вас удома парасольки? Чи часто ви гуляєте в парку або сквері зі своїми близькими під парасольками?

На Україну випали сніги...
Уся земля у білосніжній льолі.
На небі місяць, як козак на волі.
А снігу, снігу, снігу навкруги!

М. Возіянов

Зима морозяна надворі

★ Чи подобається вам зима?

★ Назвіть улюблені зимові свята.

★ Як ви розважаєтеся на зимових канікулах?

ОЙ ВЕСЕЛА В НАС ЗИМА!

Після осені настає красива пора року — зима! Особливо вона приваблива, коли легкий, пухнастий сніг укриває землю й усі дерева в білосніжних шатах милують око.

Хоча чарівниця-зима морозить носики й щічки, проте, незважаючи на холод, діти біжать кататися на санчатах, лижах і ковзанах, ліплять снігових баб і тварин зі снігу. Це найбільша радість для них!

Узимку сонце знаходиться низько над землею й не нагріває її так, як в інші пори року. День — дуже короткий. Рано темніє. 21 грудня — найдовша ніч і найкоротший день. А далі щодня на декілька хвилин він починає збільшуватися.

Зима — це ще й пора найбільших свят. До чемних дітей у гості приходять Святий Миколай з подарунками. Потім ми радісно зустрічаємо Новий рік, колядуємо на Різдво, щедруємо 13 січня на щедрий вечір, хлопці засівають 14 січня на свято Василя.

- *Ідеї для «письменників».* Напишіть міні-твір за малюнком у такому порядку: що було спочатку, що сталося потім, як розгорталися події далі, чим завершилась історія.

1. Розкажіть, чи доводилося вам з друзями ліпити снігову бабу. Як саме ви це робили? Які зимові розваги ви ще знаєте?

2. Об'єднайтеся в невеликі групи й розкажіть однокласникам, якою ви хочете бачити зиму, використовуючи слова з довідки.

Довідка: морозною, веселою, сніжною, святковою, сонячною.

3. Розгадайте ребуси. Назвіть відгадані слова. Якої пори року вони стосуються?

4. Використовуючи книжки й Інтернет, з'ясуйте, чому ці місяці мають такі назви.

3. Пригадайте смішні випадки чи пригоди, які з вами сталися під час зимових канікул. Розкажіть про них у класі.

Прочитайте виразно вірш.

Веселий сніг

Падав сніг, падав сніг
Для усіх, усіх, усіх —
І дорослих, і малих,
І веселих, і сумних.

Всім, хто гордо носа ніс,
Він тихцем сідав на ніс.
А роззяві, як на сміх,
Залетів до рота сніг.

Вереді за комір вліз
І довів його до сліз.
А веселі грали в сніжки —
Сніг сідав їм на усмішки
І сміявся з усіма:
— Ой зима, зима, зима!

О. Сенатович

1. Який настрій викликав у вас вірш? Чи відповідає назва змісту вірша?
2. Чи можемо ми назвати сніг *пустотливим*? Куди залітав сніг? Зачитайте ці рядки.
3. Доберіть інший заголовок до вірша.

4. Знайдіть у вірші й прочитайте римовані слова.

5. Прочитайте ще раз вірш і передайте за допомогою голосу веселий настрій.

У народі кажуть

*Зимую деньок, як комарів носок.
Багато снігу — багато хліба.*

Прочитайте та відгадайте загадки.

* * *

Білий килим вранці ліг
На доріжку, на поріг.
Вкрив гаї, сади, поля,
Стала білою земля.

Хто цей килим постелив,
З неба снігу натрусив?
З усім справилась сама
Пора радісна — ... .

* * *

На деревах **срібний іній**,
Морозець мережить тіні.
М'яко стелиться до ніг
Білий і пухнастий ... .

М. Морозенко

1. Про який білий килим говорить авторка?

2. Як ви думаєте, чи добре себе почувають рослини під білим сніжним килимом? Чому?
3. Вивчіть одну із загадок напам'ять.

4. *Ідеї для «письменників»*. Напишіть міні-твір, використовуючи виділені речення та слова (3–4 речення).

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ

Відомий педагог, який усе життя пропрацював у школі. Він учив школярів грамоти, математики, літератури й історії. Спонукав дітей думати, відчувати, радіти й сумувати. Писав казки. У них учитель відтворив широкий та різнобарвний світ, що оточує кожну дитину.

В. Сухомлинський виховував у дітей чуйність, добро, дбайливість, відповідальність і людяність.

Прочитайте виразно текст.

Як синичка будить мене

Щойно посвітлішає за вікном, прилітає маленька жовтогруда пташка. Це — синичка. Шапочка в неї **чорнооксамитова**, щічки білі. На зеленкувато-сірих крильцях кожна пір'їнка ніби пензликком намальована. Синичка стукає гострим дзьобиком у заплакану шибку. Заглядає агатовим оченятком у кімнату.

Розвиднюється. Я піднімаюся з ліжка, виношу шматочок несоленого сала. Синичка дзьобає сало й співає: «Пінь-пінь!» Це вона говорить: «Дякую, завтра вранці я знову прилечу».

За В. Сухомлинським

Агатовий — чорний.

1. Про кого розповідається у творі?
2. Знайдіть опис синички й зачитайте.
3. Як ви розумієте виділені слова?
4. Чим хлопчик пригостив пташку? Що ще їдять синички?
5. Доберіть інший заголовок до тексту.
6. Перекажіть текст.

7. Виготовте годівниці й повісьте їх на деревах шкільного подвір'я та біля своїх будинків. Ви робили їх самостійно чи хтось вам допомагав? Який матеріал ви використали? Розкажіть однокласникам.

Прочитайте виразно вірш.

Снігурі

На калину у дворі
Посідали снігурі —
В шапочках смушевих,

Фартушках рожевих.
Прилетіли не дарма,
Бо прийшла до нас зима.

М. Морозенко

Смушеві — хутрянi.

1. Розкажіть, що зображено на малюнку. За якими ознаками ви це визначили? Які зміни в природі відбуваються взимку?

2. Розгляньте снігурів на малюнку. Яке вони мають забарвлення? Опишіть (*усно*).

3. Що ви знаєте про цих пташок? Чи бачили ви їх улітку? Коли вони до нас прилітають?

4. *Ідеї для «письменників» і «художників».* Опишіть, як зимують снігурі. Чи годуєте ви взимку птахів? Намалюйте їх. Порівняйте свої малюнки.

Прочитайте виразно вірш.

З неба падають сніжинки
на дерева, на будинки,
на майдани, на садки,
на ялинки, на дубки.
Закрутилися сніжинки,
як веселі комашинки,

наче зграї білих мух,
як м'який холодний пух.
Біле-біле все навколо,
ясне й чисте, як ніколи!
Мов пухнаста ковдра, ліг
скрізь на землю білий сніг.

Н. Забіла

1. Прочитайте вірш, передаючи його мелодику. За допомогою голосу відтворіть настрій вірша. Не забувайте робити паузи не лише перед розділовими знаками, а й у кінці кожного рядка.
2. Знайдіть і прочитайте римовані слова.

Прочитайте виразно частини тексту.

Годівниця

Був зимовий ранок. Тарас снідав на кухні.

Уже до вечора годівниця була готова.

Раптом на підвіконня сів горобець. Стукнув дзьобиком у шибку й злетів. Через хвилину повернувся, ніби чекав на частування.

Уранці до годівниці прилетіли горобці й синички. Усім було досить місця та їжі.

Разом з батьком він приладнав її до вікна.

У Тараса виникла ідея. Він попросив у батька дощечку, інструменти й став майструвати.

За А. Журавльовою

1. Визначте правильну послідовність подій у творі. Побудуйте твір за поданими частинами (абзацами). Прочитайте.

2. Назвіть, які птахи прилітали до годівниці.
3. Яка ідея виникла в хлопчика? Що він змайстрував?

Прочитайте виразно вірш.

Зима

Мов пушинки,
Порошинки,
На покрівлі,
На будівлі
Ніжно падають
Сніжинки.
Так легенько
В'ються, б'ються

В сніговій
Молочній млі,
Мов не хочуть
Пригорнутись,
Мов бояться
Доторкнутись
До холодної землі.
Олександр Олесь

1. Чи відчули ви легкість падіння сніжинок?
2. З чим їх порівнює автор?
3. Як вони падають? Зачитайте.

Прочитайте виразно вірш.

Прикмети

Подивися у віконце:
Червоніє захід сонця,
Рівно дим іде угору,
Тягне холодом знадвору,
Звук далекий мов охрип,

Особливий снігу скрип,
На вікні зими дарунки —
Кришталеві візерунки...
Всі прикмети ці погодні
Обіцяють ніч холодну.

А. Черниш

1. Які прикмети згадав автор у вірші? Зачитайте їх. Про що вони свідчать?

2. Пригадайте з предмета «Я досліджую світ» прикмети про погоду взимку. Підготуйте за допомогою дорослих розповідь удома й на наступному уроці розкажіть у класі.

Прочитайте виразно текст.

Протоптали стежечку

Уночі намело багато снігу. Уранці в школу йшло троє дітей — Юрко, Михайло та Ніна. Усюди коло хат були люди: вони відкидали лопатами сніг і прокладали доріжки.

Ось хатина бабусі Марії. Вона живе одна. Зупинилися діти біля бабусиноного двору.

— Як же бабуся до криниці вийде? — запитав Юрко. — Скільки ж снігу намело.

— Давайте протопчемо стежку від хати до криниці! — запропонував Михайло.

Діти ввійшли на бабусине подвір'я. Ішли по глибокому снігу. Від воріт до хати йти було дуже важко, а від хати до воріт — трохи легше. Пройшли три рази. Протоптали стежку від воріт до хати й від хати до криниці.

Стомлені й радісні діти йшли до школи. Вони думали: «Ось бабуся Марія вийде з хати, побачить стежку й зрадіє...»

За В. Сухомлинським

1. Про кого розповідається в тексті? Як звали дітей?
2. Чому вони зупинилися? Про що вони замислилися?
3. Що зробили діти?

4. Продовжте оповідання. Придумайте свою кінцівку до тексту.

5. Чи сподобалися вам Юрко, Михайло та Ніна? А що б ви зробили на їхньому місці?

У народі кажуть

Грудень рік завершує, а зиму починає.

Будьте совісними!

Як Наталя в Лисиці хитринку купила

Це було взимку. Лисиця прийшла на базар, принесла повну торбу якогось краму, прикритого білим рушничком. Вона стала в ряд, підняла пухнастий комір, поставила кошик на стіл, відкрила, і побачили люди в кошику хитринки.

Ішла повз базар Наталочка, побачила, що Лисиця хитринки продає. Підійшла й вибрала собі таку хитринку: маленька дерев'яна дівчинка приклала руку до голови, скривилася й жалібно пищить: «Ой, голова болить».

Купила Наталя хитринку й принесла додому. Треба готувати уроки, але ж не хочеться.

— У мене голова болить, — скаржиться Наталя мамі, — не буду вчити уроків.

— Добре, полеж, Наталочко.

Лягла дівчинка в ліжко й одразу ж забула про головний біль і каже мамі:

— Мамо, я піду покатаюся на ковзанах.

Крам — товар, який продають.

— Але ж у тебе голова болить, — здивувалася мама.
Наталочка почервоніла від сорому. «Віднесу на базар хитринку, віддам Лисиці, не треба мені її хитрощів», — подумала вона.

Пішла на базар, засунула руку в кишеню, а маленької дерев'яної дівчинки немає. «Куди ж вона поділася?» — дивується Наталя.

Так і не зрозуміла дівчинка, куди поділася хитринка. Розповіла про все мамі. Мама їй каже:

- Злякалася тебе хитринка. Хитрощі не люблять совісті.
- А де ж моя совість? У чому вона?
- У тому, що тобі стало соромно.

За В. Сухомлинським

1. Прочитайте, який товар продавала Лисиця. Як ви розумієте вжите тут слово *хитринка*?
2. Що купила Наталочка в Лисиці?
3. Як виявлялося хитрування дівчинки? Чому вона відразу забула про головний біль?
4. Чому Наталочка вирішила повернути хитринку?
5. Чи можемо ми назвати дівчинку *совісною*?
6. Знайдіть слова, у яких виражено основну думку твору.

7. Доберіть свій заголовок до тексту.

- Відомий український педагог В. Сухомлинський дав слушні поради дітям. Прочитайте їх.

Роби так, як треба, не тому, що хтось побачить твої хороші вчинки й похвалить тебе, а за велінням власної совісті. Якщо ти робиш щось погане й думаєш, що про це ніхто не знатиме, ти помиляєшся. Будь чесним із собою.

У народі кажуть

Від своєї совісті не втечеш.

Догоджай не людям, а совісті своїй.

Прочитайте виразно вірш.

Біла пані

В білосніжному жупані,
У м'якеньких чобітках
Йде по світу біла пані —
Срібний посох у руках.

Йде полями і лісами,
Через гори і яри,
А за білими слідами
Йдуть завії і вітри.

Що не ступить — застеляє
Срібним снігом кожен слід.
Біла пані ледь ступає —
Каблучки збивають лід.

Ми зустріли її нині,
Коли йшла собі сама
У мережаній хустині.
Біла пані — то Зима.

М. Савка

1. Про яку пору року розповідається в поезії? Доведіть словами з вірша.
2. Подумайте й розкажіть, чому авторка так назвала вірш.
3. Прочитайте виразно поезію, дотримуючись відповідного темпу мовлення й інтонації.
4. Кого поетеса називає *білою панею*? Якою художниця зобразила зиму? Чи такою постала зима у вашій уяві, чи іншою? Прочитайте рядки з вірша. Чи може бути такою зима насправді? Розкажіть.

Жупан — верхній одяг.

Посох — палиця.

Прочитайте виразно оповідання.

Звідки приходить сніг?

Грудень здавався подібним до осені: сірі хмари котилися небом, вигойдуючи на своїх широких крилах краплі дощу. Жодної сніжинки досі не впало на землю. «Невже Новий рік зустрічатимемо без снігу?» — думала Наталка.

Вона весь час запитувала рідних:

— Звідки приходить сніг? Як зробити так, щоб сніг випав на землю? Що це за зима, та й без снігу?

— Сніг, Наталю, з'являється з пухнастих білосніжних хмар, подібних до перинки, — говорила всміхаючись бабуся. — Поважна Віхола вибиває подушки й перини, а з них сиплеться на землю білий пух. Це і є сніг.

— Не слухай, дитино, ці казки, — невдоволено бурмотів дідусь-метеоролог. — Сніг утворюється за дуже низьких температур, не менше -20°C .

У хмарах тоді з'являються кристалики, які падають униз, до землі, де тепліше. Ці кристалики трохи розтають, а потім замерзають знову й випадають сніжинками. Отже, сніг — це тверді опади, що випадають з хмарин як сніжинки. Зрозуміло?

Наталка не дуже розуміла ці хитромудрості. Вона не вірила, що таке диво, як сніжинки, так просто з'являється.

Метеоролог — людина, яка вивчає різні явища погоди та передбачає її.

«Ні, із снігом має бути пов'язана якась казкова історія», — думала дівчинка, лягаючи спати.

Вона лежала на м'якенькій подушці й згадувала про бабусю Віхолу, яка міцно тримає хмарки за ніжні кінчики, струшує на землю розкішні сніжинки, прямісінько на метеорологічну станцію, де збираються, зазвичай, метеорологи, ці люди-диваки, до яких належить і її дідусь.

Якось Наталці пощастило побувати на станції, і хоча вона насправді всього цього не бачила, адже дівчинка була на станції влітку, однак, мабуть, саме так усе й відбувається.

Потім дівчинці приснилася дивовижна й чарівна казка: білі лебеді пливли небом, а з їхніх широких білосніжних крил на поля, сади, річки й озера спадав ніжний пух.

«Так ось хто приносить на землю сніг!» — вигукнула крізь сон Наталка і... прокинулася. Дівчинка підвелася з ліжка й підійшла до вікна. За прозорим склом вона побачила перший лапатий сніг.

За М. Морозенко

1. Розкажіть, що цікавого ви дізналися з оповідання.
2. Як появу снігу пояснювала дівчинці бабуся? А що про це сказав дідусь? Прочитайте. Поміркуйте й розкажіть, чому бабуся та дідусь по-різному пояснювали появу снігу. Кому з них повірила дівчинка?
3. Яку історію вимріяла собі Наталка? Прочитайте.
4. З чим авторка порівнює сніг? Як вона описує появу снігу?

5. Доберіть іншу назву до оповідання.

6. *Ідеї для «художників».* Поділіть текст на логічно завершені частини. Доберіть до кожної заголовки. Розподіліть між однокласниками, хто буде до якої частини робити малюнок, і перекажіть оповідання за власно створеними малюнками.

1. Який настрій з'являється у вас, коли ви читаете вірш? Як би ви його назвали?
2. Прочитайте, якими словами автор описує небо й сонце, щоб передати красу зимового дня. Які ви дібрали б слова, щоб показати, яке сонце та небо взимку?
3. Кого автор у вірші називає *снігопадами*, *снігоходами* та *снігокатами*? Як би ви назвали героїв вірша?
4. Як ви думаете, хто такий *Морозенко*? Доберіть до цього слова близькі за значенням слова. Чи зміниться від цього зміст вірша?

5. *Ідеї для «поетів»*. Потренуйтеся в римуванні вірша. Доберіть з тексту до поданих слів риму.

Замет — ... .

Золоте — ... .

Заради — ... .

6. Розкодуйте подане слово, знайдіть його у вірші та доберіть до нього близькі за значенням слова (синоніми).

Гбітиз — ... .

7. *Ідеї для «художників»*. Уявіть, що ви в горах. Яка там зима, на чому катаються діти? Намалюйте зимову гірськолижну трасу.

8. Чи подобається вам зима як пора року? Як ви проводите взимку свій вільний час? Розкажіть.

ДЕНЬ СВЯТОГО МИКОЛАЯ

Зима — це не лише пора лютих морозів, а й незабутніх свят, які ми зустрічаємо разом з нашими близькими та друзями.

Найулюбленіше зимове свято всіх українських дітей — день Святого Миколая. Його святкують 19 грудня. Миколай був цілком реальною людиною, чуйною та доброю. Він допомагав тим, хто цього потребував.

О. Левська. Святий Миколай

Зимової ночі — на свій день народження — Святий Миколай спускається з неба на землю. Він іде полями й луками, а за ним поспішають янголи, що несуть подарунки для добрих і чемних дітей. Заходить Миколай до кожної оселі й кладе дітям гостинці під подушку.

Напередодні свята діти пишуть листа Святому Миколаю, прохаючи передусім здоров'я собі та своїм близьким.

Прочитайте виразно вірш.

* * *

Святий Миколаю,
Прийди до нас з раю,
Принеси нам дари, —
Кожному до пари:
Цукерки смачненькі,
Булочки пухкенькі,
Книжечок багато —
Читати у свято.

М. Підгірянкa

1. Що хочуть отримати діти від Святого Миколая? Зачитайте.

2. Роздивіться фото й розкажіть, які добрі справи робили ці хлопці й дівчата.

3. Приготуйте разом з дорослими пряник-миколайчик. Для цього скористайтесь рецептом з мережі Інтернет.

4. Пригадайте свої вчинки протягом року. Розкажіть, який ви подарунок хотіли б отримати від Святого Миколая. Як ви думаєте, ви його заслужили?

Прочитайте виразно оповідання.

Дзвінок до Святого Миколая

— Алло! Алло! Святий отче Миколаю, це дзвонить до тебе нечемний хлопчик Данило. Я прошу, прийди до мене й принеси мені малий літак, зовсім малесенький — такий, щоб міг трошечки літати по кімнаті, якщо я його накручу.

Святий Миколаю, я був дуже неслухняний: я скинув горщик з квітами з вікна на вулицю, ката тягнув за хвіст, метелика закрив у пляшці. І ще я Марусю смикав за коси. Одного разу я розбив шибку, та ще й до того зіпсував мамі швейну машину.

Святий Миколаю! Я дуже нечемний хлопчик, але я хочу бути чемним, тільки не можу. Прошу, не гнівайся на мене й прийди.

Данило слухає хвилину. Нічого, тільки щось шумить у трубці.

— Мамо! Я телефоную до Святого Миколая, а він мені нічого не відповідає.

— Я чула, синочку, чула. Та хіба ж Святий Миколай може відповісти всім дітям? Їх так багато. Але я впевнена, що він знає про тебе й не забуває.

— Не може бути! Знає? То йому, напевно, відомо, що я дуже нечемний.

— Так. Але він чув, що ти хочеш бути чемним. Ти це йому сказав.

— І що, мамо? І Святий Миколай прийде до мене?

— Обов'язково прийде, синочку!

За О. Цегельською

1. Про що говорив по телефону Данило?

2. Чи вірите ви, що цей хлопчик обов'язково стане чемним? Чому?

3. Як ви думаєте, чи прийде до хлопчика Святий Миколай? Продовжте оповідання.

Прочитайте та відгадайте загадку.

* * *

Ходить він завжди вночі,
має від усіх дверей ключі,
знає, хто живе і де,
як себе щодня веде.
Чемним діткам хоч потроху,

в чобітки та у панчохи
він кладе потішки...
Хто це? Швидко відгадай!
Це наш любий ... .

І. Бевз

19 грудня в усіх містах України урочисто відкривають святкові ялинки. Вони свідчать про початок новорічних святкувань.

Головну ялинку України ставлять у Києві на Софійській площі. Завітайте на канікулах на площу біля Софійського собору. Ви побачите красуню ялинку в яскравому й різнобарвному освітленні та відвідаєте в соборі резиденцію Святого Миколая. Поспілкуєтеся з ним.

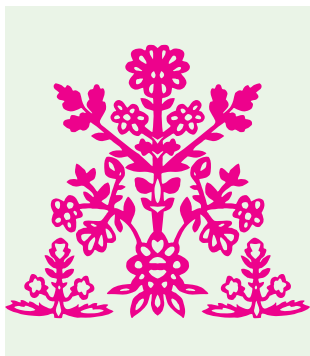
Прочитайте виразно текст.

Витинанки

Сьогодні Маруся прийшла зі школи та й хвалиться:

— Ми в класі готуємося до Нового року. Прикрасили вікна сніжинками.

Гірко стало Катрусі, що вона вдома й на вікнах нічого сінько немає! Хіба, може, узяти та й собі зробити сніжинки?

Катруся принесла ножиці й папір. Тільки от лихо — сніжинка вийшла кривобока.

— Бо ти її неправильно вирізуєш, — мовила Маруся. — Зігни папір удвоє, тепер ще раз удвоє. Ану, вирізуй!

І справді, гарну сніжинку зробила дівчинка. Катруся показала її мамі.

— Гарна витинанка, — похвалила вона.

— Ні, мамусю, це сніжинка, а не витинанка! Я сніжинку вирізувала.

— Ой Катрусю! — сміється мама. — Яка ти ще не розумна! Якщо ти її вирізувала, витинала з паперу, то твоя сніжинка і є витинанка. Це давнє народне мистецтво — вирізувати паперові прикраси. Колись робили багато витинанок. На них були такі дива! Сонечка, зірочки, усіякі ромбики, та ще й які химерні! І квіти були, з листочками, і різні птахи: орли, павичі, голуби, зозулі, а півників найбільше. Або ще брали смужку паперу, склали й вирізували дівчину. Тоді розгортали смужку — аж дівчат цілий ряд! Стоять і за руки тримаються.

— Але ж, мамо! — зауважила Маруся. — Колись хати були малі, а віконця зовсім крихітні. Ми про це в школі вчили. Де ж ті витинанки поміщалися?

— Звісно — на стінах. Обклеювали сволок під стелею, прикрашали полиці та мисник. Стіни білі, сволок білий, а витинанки зелені, блакитні, рожеві, а декотрі геть барвисті, з паперу різних кольорів. Аж у хаті веселіше!

Дівчатка сидять, вирізують. У Марусі — блакитні квіточки, такі дивовижні. Може, то папороть цвіте. Може, просто чарівні квіти. А Катруся вирізала пів'ялинка й під нею баранчика. Розгорнула папір — ціла ялинка! І баранчиків аж два, по обидва боки.

Зірочки та сніжинки повдавалися хоч куди. Білі, блакитні ще й маленькі срібні. То фольга була невеличкими

Свóлок — балка, яка підтримує стелю в будівлях.

Мисник — полиця для посуду.

Фóльга — тонкі блискучі листи, що використовують для прикраси виробів або пакування харчових продуктів.

листочками, і зірочки з неї такі ж. Дівчатка поналіплювали їх на шибки, стали та й милуються. Ой, як гарно! І з вулиці видно. Коли просто дивитися — зірочки-сніжинки, а коли по-іншому — це витинанки, давнє українське мистецтво.

За З. Мензатюк

1. Як мама назвала Катрусину сніжинку?
2. Що нового ви дізналися з оповідання? Розкажіть про давнє народне мистецтво. Як раніше прикрашали хати?
3. Чи доводилося вам виготовляти витинанки? Які саме?

4. Виріжте разом з дорослими або на уроках технологій витинанки та прикрасьте ними ваш дім чи квартиру. До чого подібні ваші витинанки? Розкажіть однокласникам.

НОВИЙ РІК

Прочитайте виразно вірш.

Новий рік

Рип-рип, до дверей
Кривуляє рік старий.
Був він гарний молодець,
Та зійшов вже нанівець.
Вчора був поважний пан,
А сьогодні — дідуган.

Тук-тук, вартовий
Коло брами — рік новий.
В нього врода молода,
І пружна його хода,
Запроси його у дім,
Познайомимося з ним.

Дзинь-дзень, цілий день
Ми співаємо пісень.
Новорічних, запальних.
Як же ми жили без них?
Стриб-скік, стриб-скік!
Як ми вирости за рік!

М. Савка

1. Про що йдеться у вірші? Які спогади виникають у вас під час його читання? Розкажіть.
2. Як авторка називає старий рік? Прочитайте. Подумайте, чому вона так його називає.
3. Знайдіть і прочитайте, що сказано у вірші про Новий рік. Якими словами його зображує поетеса?

4. Складіть і намалюйте тематичну «павутинку».

5. Чи подобається вам свято Нового року? Розкажіть, як ви його відзначаєте.

6. Наближається Новий рік. Привітайте своїх рідних і друзів з цим святом, використовуючи поданий зразок або за допомогою SMS. Порівняйте привітання. Що для вас було легше: написати листівку чи SMS? Як ще можна привітати своїх друзів і знайомих з Новим роком? Розкажіть, як ви будете це робити. Яке привітання, на вашу думку, вдалося найкраще?
7. *Ідеї для «художників».* Намалюйте для своїх рідних привітання з Новим роком.

*Дорогі друзі!
Вітаю вас з Новим роком.
Бажаю, щоб ви всі були
здоровими та щасливими,
щоб вас любили рідні та
поважали друзі.
Веселих свят!*

Досліджуємо текст: висловлюємо думку

Як святкують Новий рік у різних країнах

Кожний з вас з нетерпінням чекає Новий рік, на приємні сюрпризи, несподіванки, веселі свята. А чи знаєте, як зустрічають Новий рік ваші ровесники в інших країнах? Можливо, ви читали чи бачили по телевізору ці святкування?

Ось, наприклад, як зустрічають це свято в **Україні**.

Дід Мороз — повелитель зимового холоду. Наші предки уявляли його в образі дідуса з довгою сивою бородою. Подих Дідуса — холод, сльози — бурульки, а іній — замерзлі слова.

Він живе на Півночі. Звідти їде лісами та полями на санчатах, запряжених оленями, вітати дітей. Дід Мороз носить теплу хутряну шапку, червоний кожух і великі білі валянки. У нього обов'язково є мішок з подарунками.

Як же дізнається Дідусь, кому що подарувати? Це залишається таємницею. Однак кожна дитина знаходить під ялинкою бажаний подарунок.

У **Франції** Діда Мороза звать Пером Ноелем. Він кладе подарунки дітям в їхні черевички.

До **італійських** дітей у новорічну ніч, поки вони сплять, приходять фея Бефана. Якщо дитина добре поводитися, то її шкарпетки біля каміна вона наповнює солодощами. А от неслухняні діти замість подарунків зранку отримують вуглики.

Англія святкує Новий рік, улаштовуючи різні дитячі вистави за мотивами давніх англійських казок. У містах кожний може взяти участь у прекрасній карнавальній ході з багатьма казковими героями.

Перед сном діти ставлять на стіл тарілки для подарунків, які їм приносить Санта-Клаус.

Напередодні Нового року у **Швеції** діти обирають королеву світла Лючію. Її одягають у білу сукню, а голову прикрашають короною із запаленими свічками. Лючія приносить смаколики та подарунки домашнім тваринам: котам — вершки, собакам — цукрові кісточки, а віслюку — морквину.

Угорці в перші секунди Нового року свистять у дитячі дудочки та свистульки. Так вони проганяють зі своїх домівок усю нечисту силу, закликаючи радість і достаток. На стіл обов'язково ставлять квасолю та горох, які мають допомогти зберегти силу духу та тіла, яблука — красу та кохання, горіхи захищають від біди, часник — від хвороб, а мед здатний підсолодити життя.

Японці в це свято одягають дітей у нове вбрання. На їхню думку, це приносить здоров'я та успіх у новому році. Під подушку дітям кладуть листівку із зображенням вітрильника, на якому пливуть казкові чарівники — сім покровителів щастя.

1. Чи чули ви про країни, які згадані в тексті? А про святкування Нового року вашими ровесниками? Розкажіть, яке найбільше вам сподобалося.

2. **Ідеї для «письменників».** Як ви зустрічаєте Новий рік? Напишіть міні-твір про святкування Нового року (3–4 речення).

3. Як ви поводитися протягом року? Чи заслуговуєте ви подарунки від Діда Мороза?

МОЇ НАВЧАЛЬНІ ДОСЯГНЕННЯ

Я вмію, можу, працюю самостійно

1. Які прислів'я та приказки вам найбільше запам'яталися?
2. За якими ознаками можна відрізнити скоромовку від загадки?
3. Які вірші та віршовані рядки ви можете прочитати з пам'яті?
4. Установіть відповідність.

1 прислів'я, приказки	А розповідають про предмет чи явище, але не називають їх
2 загадки	Б короткі вірші для визначення учасників та їхньої ролі в грі
3 скоромовки	В короткі влучні народні вислови здебільшого повчального характеру
4 лічилки	Г жартівливі вислови, складені з важких для швидкої вимови слів
5. *Ідеї для «поетів»*. У вірші «загубилися» слова. Відшукайте їх і визначте місце, де вони мають бути.

В зелені	дїброва,
В китицях	чудова
Глянь, яка	калина.
Наша	Україна.
6. Яке свято відзначають 19 грудня? У яких творах про це розповідається?

7. Установіть відповідність.

1 казка

2 оповідання

3 легенда

4 вірш

А народна розповідь про давні історичні події та героїв

Б твір, побудований на римуванні рядків

В невеликий художній твір, у якому розповідається про якусь подію з життя дітей, дорослих, рослини чи тварин

Г народна розповідь з вигаданим, іноді фантастичним змістом про тварин, рослини, людей та неживі предмети

8. Визначте, до яких віршів створено малюнки.

РІЗДВО

Різдво є християнським святом. В Україні його відзначають 7 січня. Напередодні Різдва святкують **Святвечір**.

О. Пілюгіна. Коляда. 2008 р.

Прочитайте та відгадайте загадку.

В небі зірочка зійшла — Християнське торжество
Звістка радісна прийшла! Називаємо ... .

Н. Гуркіна

Прочитайте виразно текст.

Святвечір

Святвечір — це святкова вечерея напередодні Різдва. Кожна родина збирається за святковим столом, щоб увесь рік жити дружно. До Святвечора готують чітко визначену кількість пісних страв. Їх має бути дванадцять. Обов'язковою та основною стравою є кутя. Це — каша,

Пісна́ — їжа, яка не містить м'ясні та молочні продукти.

зварена з пшениці, з додаванням меду, маку, горіхів і родзинок.

У селах напередодні Різдва до хати заносять символ урожаю, добробуту та багатства — *Дідуха*. Це житній, пшеничний або вівсяний сніп, який господар ставить на покуть — важливе місце під іконами. Увечері 6 січня господиня ставить кутю на покуть, поряд — узвар, примовляючи: «Іди, кутя, на покуть, а ти, узвару, постій скраю». І ставить кутю на сіно. Потім його дають худобі, з нього роблять кубельце для квочки. І коли сходить перша різдвяна зірочка, родина сідає за святковий стіл. Господар промовляє молитву й запрошує всіх причаститися кожною з дванадцяти страв.

1. Що таке *Святвечір*? Коли його святкують?
2. Скільки пісних страв має бути на столі?
3. Що таке *Дідух*? *Кутя*?

4. Розкажіть однокласникам про різдвяні традиції у вашій родині. Чи дотримуетесь ви всіх вимог святкування?

На Святвечір родина також чекає на гостей — **колядників і вертепників**. Вони співають пісень, що прославляють Ісуса Христа, і бажають здоров'я господарям. Колядників запрошують до оселі та пригощають.

Колядки — це обрядові різдвяні пісні, які прославляють Ісуса Христа, оспівують його народження та хвалять господарів дому.

Прочитайте виразно колядки.

* * *

Я маленький пастушок,
Загорнувся в кожушок,
На скрипочці граю,
Вас усіх вітаю.

А ви, люди, чуйте,
Коляду готуйте —
Яблучка, горішки
Дітям на потішки.

* * *

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця,
А без меду не така,
Дайте, дядьку, п'ятака.

Одчиняйте скриньку
Та давайте сливку,
Одчиняйте сундучок
Та давайте п'ятачок!

Щиро колядую

Я в матусі донечка —
Мов краплинка сонечка.
Щиро колядую,
Новину віщую:
«Ісус народився!
Світ благословився!»
Ви радійте новині,
А гостинчики — мені.

Н. Любиченко

* * *

Я маленька дівонька,
Як у полі квітонька,
На сопілці граю,

Пісеньку співаю —
Всіх вас розважаю.
Будьте здорові!

1. Чи доводилося вам колядувати?
2. Чи дотримуетесь ви народних традицій, коли колядуєте?

3. Якими враженнями, пов'язаними з колядками, ви можете поділитися?

4. Чи любите ви Різдво?

ВЕРТЕП

У давнину для колядування збиралася молодь, яка виготовляла велику зірку на палиці з фільги — як пам'ять про зорю, що сяяла над місцем народження Ісуса Христа. Хлопці та дівчата несли її від хати до хати, співаючи колядки. Вони бажали здоров'я, щастя та Божого благословення господарям. Колядників чекали в кожній оселі, пригощали їх смаколиками, давали гроші.

Ще за часів наших дідів-прадідів існував пересувний ляльковий театр, у якому показували сценки, пов'язані з народженням Ісуса Христа. Ангелів та інших персонажів виготовляли з тканини, вовни та картону. Майстрували й декорації. Акторами могли бути всі охочі — і діти, і дорослі.

Заходячи на подвір'я, колядники просили дозволу: «Чи є пан-господар удома? Дозвольте колядувати?»

І коли господар погоджувався, починали грати жартівливі сценки, супроводжуючи їх піснями-колядками. У піснях оспівували господаря, господиню та їхніх дітей, зичили, щоб були статки та щедрий урожай.

Вертеп — старовинний пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні та побутові п'єси.

1. Що нового ви дізналися з прочитаного тексту про колядування та вертеп за минулих часів?

2. Прочитайте одну з найвідоміших українських колядок. Виконайте її.

Добрий вечір тобі, пане господарю, радуйся,
Ой, радуйся, земле, Син Божий народився.

Застеляйте столи, та все килимами, радуйся,
Ой, радуйся, земле, Син Божий народився.

Та кладіть калачі з ярої пшениці, радуйся,
Ой, радуйся, земле, Син Божий народився.

Бо придуть до тебе три празники в гості, радуйся,
Ой, радуйся, земле, Син Божий народився.

Традиційною прикрасою на заході України є різдвяний «павук». Таких «павуків» вважають оберегом і символом усього світу. Прикраси роблять із соломинок і підвішують до стелі. Від найменшого руху повітря «павуки» починають рухатися.

3. Чи робили ви на уроках технологій таких «павуків»? Якщо ні, то зробіть удома з дорослими.

ЩЕДРИЙ ВЕЧІР

Невдовзі за Різдвом з 13 на 14 січня, відповідно до української новорічної традиції, настає інше свято — **щедрий вечір**. А зветься воно так, бо до нього готують щедрий святковий новорічний стіл.

Головне святкове дійство щедрого вечора — це щедрування. Щедрувальники влаштовують величальні новорічні привітання, під час яких піснями-щедрівками прославляють господарів, бажають їм здоров'я й достатку на весь рік, за що й отримують щедрю нагороду.

Щедрівка — народна обрядова пісня. Вона величає й прославляє господаря та його родину.

Прочитайте виразно щедрівку.

Ой сивая та і зозуленька

Ой сивая та і зозуленька.

Приспів:

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Усі сади та і облітала,
А в одному та і не бувала.
А в тім саду три тереми.
А в першому — ясен місяць,
А в другому — красне сонце,
А в третьому — дрібні зірки.
Ясен місяць — пан господар,
Красне сонце — жона його,
Дрібні зірки — то їх дітки.

1. Кого згадують у цій щедрівці?

2. Як називають господаря, господиню та їхніх дітей? Зачитайте.

3. Вивчіть напам'ять щедрівку «Ой сивая та і зозуленька».

4. Заспівайте цю щедрівку вдома своїм близьким.

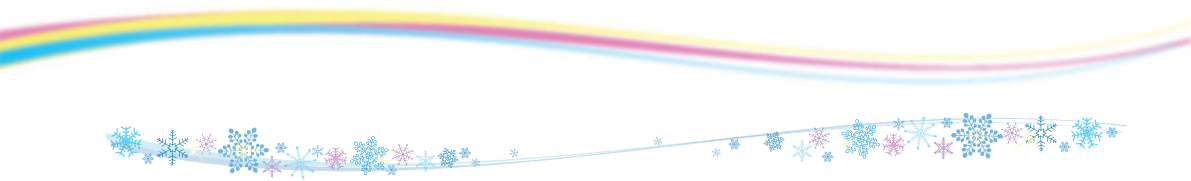
А чи задумувалися ви, чому в щедрівці згадали взимку зозулю? Адже ця пташка на зиму відлітає до вирію. Дуже давно в наших предків новий рік розпочинався навесні, тому в щедрівках і співають про поле, квіти та ластівку. Ось, наприклад, у наступній щедрівці згадується й ластівка.

Відомою в усьому світі стала пісня «Щедрик» на музику Миколи Леонтовича. До речі, ця щедрівка звучить і в американських фільмах «Сам удома», «Загублений у Нью-Йорку», які ви, напевно, бачили. Її співають різними мовами в усьому світі.

Прочитайте виразно щедрівку.

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились.
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей.
Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка чорноброва.
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

Здавна в Україні в перший день нового року (колись його відзначали 14 січня, а тепер кажуть старий новий рік) засівали. І робили це тільки хлопчики. Ходили від хати до хати й посівали житом і пшеницею.

Посівальники бажали господарям хорошого врожаю, здоров'я та достатку.

Прочитайте виразно оповідання.

Сію, вію, посіваю

Щовечора перед Новим роком дід Демид навчав Андрія щедрувати:

Щедрий вечір, хато-світлице,
Сійся-родися, житечку, пшенице!

Андрій співав разом з дідом та уявляв, як він прийде із дзвіночком до дядька Івана, а потім до дядька Юхима й сам лунко, як дзвіночок, щедруватиме. А йому за це дякуватимуть, пригощаючи цукерками та горіхами. Він ще й посіватиме з правої руки:

Сію, вію, посіваю,
З Новим роком вас вітаю!

— Усе це дуже давнє, — зауважила мама.

— Хто давнє забуває, той теперішнього не знає, — сказав дід.

— Жито й пшениця теж давні, а щороку нові родять, — додав тато.

І Андрійко тішився, що скоро піде щедрувати.

За А. М'ястківським

1. Чого навчав дід онука?

2. Прочитайте, як дід учив Андрія щедрувати та засівати.
3. Знайдіть у тексті й запам'ятайте прислів'я. Поясніть його значення.

4. Прочитайте засівальну пісню. Вивчіть її напам'ять.

Сійся, родися,
жито, пшениця,
всяка пашниця.
На щастя,
на здоров'я,
на Новий рік,
щоб вам родило
краще, ніж торік!
Квасоля — під стелю,
а льон — по коліна,
щоб вам, господарю,
голова не боліла!

5. Чи доводилося вам засівати? Розкажіть, які ви знаєте засівальні пісні. Привітайте ними рідних і сусідів.

ЗИМА ОЧИМА ХУДОЖНИКА

- Розгляньте репродукцію картини.

В. Непийпиво. Зимове подвір'я

1. Яку пору року зображено на репродукції картини?
2. Який час доби відтворив художник? Що вам на це вказує?

3. Що ви відчуваєте, споглядаючи цю картину?
4. Уявіть, яким би було це подвір'я навесні та восени. Розкажіть.

Прочитайте виразно текст.

Давно це було. У селах під солом'яними стріхами стояли хатинки. Маленькі віконця, наче здивовані оченята, поглядали на рідні подвір'я. Жили в тих хатинках наші прадідусі та прабабусі. Жили собі в злагоді, тихо, неквапливо, особливо взимку.

Якось пізнім вечором ішов стежиною повз сільські подвір'я художник. Щойно випав сніг. Він скрипів під ногами, переливався срібно-голубими барвами під місячним сяйвом. Художник уповільнив ходу й зупинився, вражений тишею та красою зимового вечора. Зупинився, прислухався, придивився. Побачив він **«заквітчані» інеєм дерева**, хатинку під пухнастою шапкою снігу, з-під якої блимали гарячі вогники віконець. Замилувався.

Його **погляд помандрував** за вогниками аж на самісіньку гору, де відпочивав стомлений роботою вітряк, і здалося йому, що **хатинки танцюють** повільний новорічний танок. Художник відчув мінливу тишу. Усе затихло, не ворухнеться.

Золотавий **місяць гойдався**, ніби наспівував пісеньку для зірочок: «Спи, моя зіронько, спи...»

Художник прийшов додому й намалював живописну картину чарівного сільського пейзажу.

За Е. Белкіною

1. Як авторка описала подану картину?

2. Поясніть виділені слова.

3. *Ідеї для «письменників».* Складіть власний опис картини «Зимове подвір'я» (3–4 речення).

Досліджуємо текст: висловлюємо думку

Роби добро!

Зимова пригода

Зима. Випало багато снігу. Замерзли озера й річки. На засніженому високому березі річки зібралися діти із санчатами та лижами. Між дітьми була і Юля зі своєю собакою Дружком.

Вона проганяла його додому, але він не послухався й залишився. Щоразу, коли дівчинка з'їжджала з гірки, собака гнав за нею.

Юля розігнала на санчатах — і з'їхала прямо в глибокий яр, у величезну кучугуру снігу.

— Ой, рятуйте! — закричала дівчинка.

Хлопці кинулися на допомогу, але їх обігнав Дружок. На шії в собаки був ремінець, і дівчинка схопилася за нього рукою. Собака витяг Юлю із снігу.

Доки прибігли хлопці, дівчинка вже обнімала Дружка та з вдячністю його гладила.

За І. Бондарчуком

1. Де відбувалися події?
2. На чому каталася дівчинка?
3. Як звали собаку?
4. Хто врятував дівчинку?

5. Оберіть прислів'я, що відповідає основній думці твору.
  - Справжній друг пізнається в біді.
  - З добрим дружись, а лихого стережись.
  - Людина без друзів — як дерево без коріння.

6. Прочитайте пункти плану оповідання, визначивши правильну послідовність. Назвіть «зайвий» пункт плану.

1. Дружок рятує дівчинку.
2. Прохання про допомогу.
3. Діти зліпили сніговика.
4. Зимові розваги на гірці.
5. Юля заїхала в глибокий яр.

7. Чи любите ви кататися на санчатах і лижах? Чи остерегаєтеся небезпечних місць? Якщо траплялися якісь пригоди, розкажіть про них.
8. Пригадайте, яку добру справу ви зробили.

У народі кажуть

*Роби добро, не питаючи, кому.
Добро завжди повертається добром.*

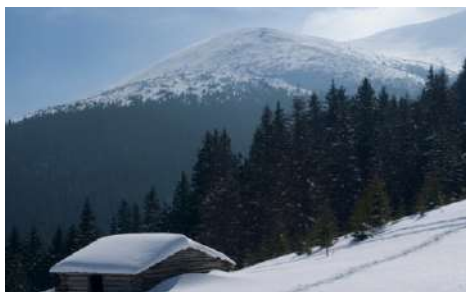

ЗИМОВІ ЗАБАВИ

З приходом Нового року настають зимові канікули. На них ви з нетерпінням чекаєте. Ви будете розважатися: грати в сніжки, ліпити снігову бабу, кататися на санчатах, ковзанах, лижах, «льодянках». Дехто з вас поїде до родичів у село, дехто вирушить у мандрівку.

Кожний, напевне, мріє, побувати в Карпатах. Ці гори розташовані на заході нашої країни. Особливо вони гарні взимку. Розгляньте подані фото. Перед вами величаві засніжені Карпати та найвідоміший гірськолижний курорт «Буковель», який популярний і поза межами нашої країни.

1. Розгляньте фото. Доберіть назви до кожного. Розкажіть, які ще є зимові розваги.

2. Чи вмієте ви кататися на лижах і ковзанах? Де ви взимку відпочивали? Чи збираєтеся з близькими поїхати відпочити на зимових канікулах? Придумайте розповідь про цю мандрівку (3–4 речення).

3. Намалюйте Карпатські гори. Присипте їх «снігом» (використовуйте клей та манку).

Прочитайте виразно оповідання.

Снігова баба і зайчик

Надворі відлига. Ми з Маринкою почали ліпити снігову бабу. З вуглинок зробили очі, підвели брови, намалювали смішного рота. Маринка взяла хустину й закутала бабу. З морквини зробили носа.

На другий день ми з Маринкою прокинулися рано-рано. Вибігли на ґанок. Маринка аж у долоні сплеснула:

— Ой, дивися: баба стоїть, а носа немає. Мабуть, застудилася, чхнула — от ніс у сніг і впав.

Підбігли до неї, почали шукати, а носа ніде немає. За ніч сніжку притрусило, білі бабині валянки ще білішими стали.

— Що ви шукаєте? — спитав дідусь, спостерігаючи за нами.

— Бабиного носа! — закричали ми.

— А здогадайтеся, куди подівся ніс і що треба зробити, щоб він ніколи не втік від баби.

— Мабуть, заєць забрав!

Дідусь виніс велику корзину, наповнену морквою та капустою.

— А тепер кладіть біля баби капустяне листя й моркву. Будьте впевнені, що бабиного носа заєць уже ніколи не забере, — сказав дідусь.

За П. Королем

1. Що вирішили зробити діти? Чи це їм вдалося? Зачитайте.
2. Що порадив дідусь зробити дітям, аби заєць не шкодив?

3. Придумайте свою кінцівку до тексту.

4. Розкажіть, чи доводилося вам з друзями ліпити снігову бабу. Як ви це робили? Пригадайте, які смішні випадки чи пригоди під час цього сталися.

Прочитайте виразно казку.

Чого лютий лютим зветься?

Дві доби безперестанку гуляла віхола. Шарпкий вітер позадував стежки й дороги пухким покривалом. Уволю нарозкошувавшись, хурделиця врешті вгамувалася. Нині село вже купається в глибоких снігах.

— Ну й намело! Усі шляхи-дороги в переметах, — заходячи до хати з відерцем води, бубонить сама до себе бабуся. — Насилу до криниці дісталася. Недарма кажуть, що лютий — місяць вітрів і кривих шляхів...

Почувши бабусину балачку, я миттю зіскочив з печі. Похапцем одяг штани, накинув куфайчину — і мерщій до дверей.

— Куди це ти так одягнувся? — дивується вона.

— Сніжок повідкидаю, — відказую. — Гляньте, скільки поначіплялося його на ваших валянках!

— Ой справді, — схоплюється бабуся й виходить зі мною в сіни. — Січень міст будує, а лютий руйнує. Бач, скільки нахурделило за два дні!

— Нехай хурделить, — байдуже змахую рукою, — усе одно лютневий сніг весною пахне. До весни ще не один комар носа відморозить. Але як би лютий не лютував, а ведмедеві в барлозі бік пригріває.

За В. Скуратівським

Балачка — розмова.

Куфайчина, куфайка — верхній теплий одяг.

Сіни — нежила частина селянських хат і невеликих міських будинків, що з'єднує житлове приміщення з ґанком або верандою.

1. Як автор змальовує віхолу? Знайдіть у тексті й зачитайте.
2. Які народні вислови вживає бабуся? Зачитайте. Як вони називаються? Поясніть, як ви розумієте їхній зміст.

3. Що ви знаєте про життя тварин узимку? Підготуйте розповідь «Хто як зимує».
4. **Ідеї для «акторів»**. Визначте дійових осіб у тексті й прочитайте казку за ролями.

Прочитайте виразно вірш.

Лютий

Лютий в гості на гостину
Кличе всю свою родину.
Та родина — чимала,
Суне й суне без числа:
Морозища, морозенки —
І великі, і маленькі;
Завірюхи капловухі,
І сніжинки-балеринки,
І вітренко, і вітрисько —
Вже вони близенько, близько.
Ще до ночі в темнім борі
Вся родина буде в зборі.
Запита родину лютий,
Чи то кожний добре взутий.
Гей, у танець!.. І зі сну
Збудять танцями весну!

О. Сенатович

1. Про кого йдеться у вірші? В образі кого зображено родину цього місяця? Зачитайте відповідні рядки.

2. Прочитайте вірш ще раз. При цьому не забувайте дотримуватися пауз, вживайте, де потрібно, інтонацію перелічення.

У народі кажуть

*Лютий лютує, та весні дорогу готує.
Лютневий сніг весною пахне.
Питає лютий, чи добре взутий.
Як лютий не лютий, а на весну брив не хмур.*

Ось іде весна ланами,
Перелогами, лісами.
Де не ступить — з-під землі
Лізуть паростки малі.

Н. Забіла

Ой весна, весна — днем красна

★ Який місяць весни
ви любите найбільше?

★ Чим є для вас
Свято матері?

★ Чи чуєте ви
звуки весни?

ВЕСНЯНКИ

1. Які зміни відбуваються в природі навесні?
2. Назвіть весняні місяці.

Як лагідно сяє сонечко! Як щедро сипле золоте своє проміння! Тануть під ним важкі снігові ковдри. Переганяючи один одного, біжать з пагорбів струмки. І, чуючи їхні радісні співи, швидко проростає із землі молода трава. І квітчається земля, і радіє, і гомоном пташиним повниться... Бо вже весна. 1 березня настає день весняного рівнодення — день дорівнює ночі. Далі день починає збільшуватися.

Для весняних місяців люди придумали чимало хороших назв. Скажімо, перший місяць весни — березень — називали *березоль*, або *марець*, *красовик*, за те, що красивий, і *зимобор*, бо він зиму поборює й весну веде.

У квітні рясно зацвітають квіти та йдуть дощі. Квітень називали *лелечником*, бо лелеки цієї пори з вірію повертаються, а також *цвітнем*.

А вже в третьому місяці весни з'являються не тільки квіти, а й трави. Його звали *травнем* і *травником*. «*Місяць-громовик*» — ще одне його ім'я, бо в травні йдуть зливи, які супроводжує грім.

За О. Кротюк

Веснянки — пісні на честь приходу весни; закличні пісні.

Тільки починали танути сніги, як дівчата й хлопці вибігали на осяяні сонцем пагорби й співали пісень. Ними закликали весну, прославляли її прихід, висловлювали сподівання на хороший урожай.

Прочитайте виразно веснянку.

Ой весна, весна — днем красна

— Ой весна, весна — днем красна,
Що ж ти, весно, принесла?

— Принесла я вам літечко,
Ще й рожевую квіточку,
Хай вродиться житечко,
Ще й озимая пшениця,
І усякая пашниця.

— Ой весна, весна, ти красна,
Що ти, весно красна, нам принесла?

— Принесла я вам літечко,
Ще й запашненьке зіллячко,
Ще й зеленую травицю,
І холодную водицю.
Принесла я вам ягнятко,
Ще й маленькеє телятко.

1. Про що співають у веснянці? Що весна принесла людям?
2. Як ви розумієте словосполучення *днем красна*?
3. Який настрій передано у вірші? Прочитайте вірш з радісною й веселою інтонацією.

4. Випишіть з веснянки звертання. Скільки разів вони повторюються?
5. *Ідеї для «письменників»*. Напишіть міні-твір про прихід весни (3–4 речення).
6. Вивчіть веснянку напам'ять.

Прочитайте виразно поезію.

Все навколо зеленіє...

Все навколо зеленіє,
Річка ллється і шумить.
Тихо-тихо вітер віє
І з травою гомонить.

Як тут всидіти у хаті,
Коли все живе, цвіте,
Скрізь дзвенять пташки крилаті,
Сяє сонце золоте?..

«Швидше, мамо, — черевички!
Глянь, як весело в саду!
Ти не бійся — до кринички
Я і сам не підійду».

Олександр Олесь

1. Який настрій викликав у вас вірш? Розкажіть про свої почуття та емоції від щойно прочитаного вірша.

2. За допомогою яких ознак поет змалював весну? Зачитайте.

3. Бадьорий та веселий настрій природи передається й дитині. З якою інтонацією ви прочитали б останні чотири рядки?

4. Уявіть, що вам треба розповісти цей вірш для теле- чи радіо-програми, присвяченої приходу весни. Передайте голосом настроїв природи та самого героя.

Прочитайте виразно уривок з оповідання.

Іде весна

Раніше почало вставати сонце. Поринули весняні води, задзюрчали струмочки, заклекотіли в ярках.

З-під снігу зазеленіла травиця та звеселила жайворонка. Піднявся жайворонок високо в чисте небо й заспівав

про те, що сонце стало ласкавим, теплим та ясним. На-
бубнявіли на деревах бруньки.

Жайворонок співав, аж луна йшла під блакитне небо...

За М. Коцюбинським

1. Які ознаки весни згадує автор у тексті? Уважно придивіться до навколишньої природи на своєму подвір'ї. Чи можете ви спостерігати такі ознаки? Які зміни відбулися в природі вашої місцевості?
2. Яких перелітних птахів можна побачити й почути на вашому подвір'ї чи біля будинків? Розкажіть.

АНАТОЛІЙ КОСТЕЦЬКИЙ

Український дитячий письменник. Народився в м. Києві в сім'ї вчителів. Добре знав і відчував той світ, у якому вчаться, мріють, дружать і бешкетують герої його пригодницьких повістей та віршів.

Прочитайте виразно вірші.

Починається весна

Знов починається весна — то раптом лагідні веснянки
знов починаються дива!.. засіють щоки та носи,
То серед двору із-за снігу чи розщечечуться ще зранку
раптово визирне трава, птахи на сотні голосів!

А. Костецький

Верба

Тане сніг, течуть струмки, І м'якенькі, як пушок,
Ожива травичка, Ніжні, як шовкові,
І до сонця гілочки Ясно дивляться з гілок
Простяга вербичка. Котики вербові.

К. Перелісна

1. Розкажіть, про які ознаки весни йдеться у віршах.
2. Як ви розумієте виділені слова в першому вірші? Чи може трава визирати з-під снігу?
3. Як описано вербові котики? З чим їх порівняла авторка? Зачитайте.

Прочитайте виразно вірш.

Вербові сережки

Біля яру, біля стежки   — Де ота біленька хатка,
Одягла верба _____,   що гарнесенькі _____?
Головою хилитала,   Хай би вибігли до стежки,
Потихесеньку _____: Подарую їм сережки.

Л. Костенко

1. Доповніть закінчення рядків вірша, дібравши риму з поданих слів: *дівчатка, питала, сережки*.
2. Чи відчули ви, як авторка ставиться до читачів?
3. Що одягла верба? Про що вона запитувала? Кому хотіла подарувати сережки?
4. Якої пори року на вербах з'являються сережки? Яке ще дерево «одягає» сережки? Як ви думаєте, для чого?

5. Прочитайте вірш мовчки декілька разів і розкажіть напам'ять уголос удома.

Прочитайте виразно оповідання.

Весняний вітер

Клен спав усю зиму. Крізь сон він чув завивання хуртовини. Холодний вітер гойдав його віти. Одного сонячного ранку він відчув, ніби до нього торкнулося щось тепле й лагідне. Клен прокинувся. То до нього прилинув весняний Вітер.

— Годі спати, — зашепотів Вітер. — Прокидайся, весна наближається.

— Де ж вона — весна? — запитав Клен.

— Ластівки на крилах її несуть, — каже Вітер. — Я прилетів з далекого краю.

Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки, бо йде весна-красуня.

За В. Сухомлинським

1. Чому прокинувся Клен? Прочитайте, як про це сказано в тексті.
2. Хто несе весну? Зачитайте, як про це сказав теплий Вітер.
3. Як ви думаєте, чому весну названо *красунею*?

4. *Ідеї для «акторів»*. Прочитайте оповідання в особах.

У народі кажуть

Березень у зими кожуха купив, а на третій день продав.
У березні зі стріх капне, а у квітні травицею пахне.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Ви не раз читали вірші видатної української письменниці Лесі Українки (справжнє ім'я та прізвище — Лариса Петрівна Косач). Вона народилася на Волині, росла у великій сім'ї, крім неї було ще п'ятеро дітей. Та найбільше любила спілкуватися зі своїм братом Михайлом. Разом вони навчалися та гралися.

Леся — так її називали в родині — у чотири роки вже читала, а в п'ять — писала. Вона мала здібності до вивчення мов, знала їх аж 11, захоплювалася музикою та живописом.

Перший вірш написала в 9 років. Мама запропонувала їй підписувати свої твори — *Леся Українка*.

Леся Українка — авторка багатьох поетичних творів і казок для дітей.

Прочитайте виразно вірш.

На зеленому горбочку

На зеленому горбочку,   І до білої хатинки,
У вишневому садочку   Немов мати до дитинки,
Притулилася хатинка,   Вийшло сонце, засвітило
Мов маленькая дитинка,   І хатинку звеселило.
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийде її мати.

1. Розкажіть, що ви уявили, читаючи цей вірш.
2. З чим порівнює Леся Українка хатинку?

3. *Ідеї для «художників».* Створіть малюнок до вірша в тій послідовності, як описує письменниця, рядок за рядком.
4. Вивчіть вірш напам'ять.

Прочитайте виразно уривок з вірша.

Вечірня година

Кругом садочки, біленькі хати,
і соловейка в гаю чувати.
Ой, чи так красно в якій країні,
як тут, на нашій рідній Волині?
Ніч обгорнула біленькі хати,
немов маленьких діточок мати.
Вітрець весняний тихенько дише,
немов діток тих до сну колише.

1. Що ви уявили, читаючи уривок з вірша?
2. Які картини природи зображено?
3. З чим авторка порівнює ніч і вітерець? Прочитайте.

Прочитайте виразно уривок з вірша.

* * *

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки,

Вона летіла хутко, мов стокрила,
За нею вслід співучії пташки!
Все ожило, усе загомонило —
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бриніло.

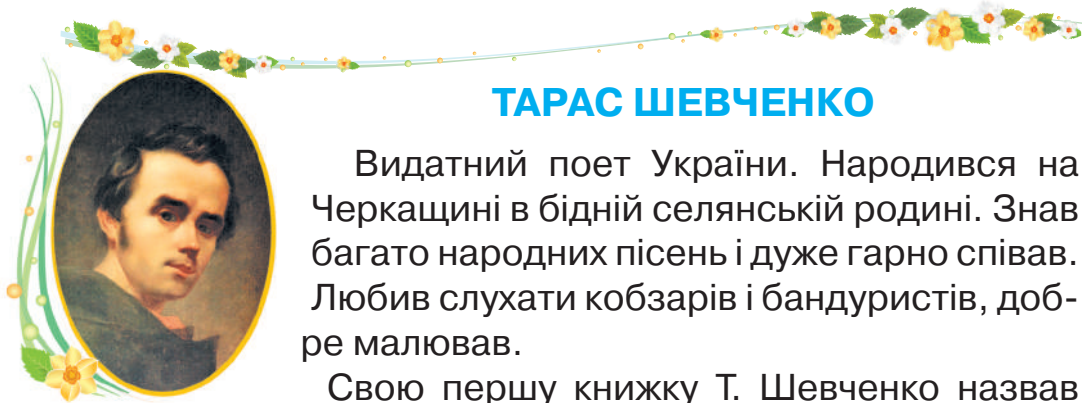
1. Який настрій викликають прочитані рядки? Які слова вказують на це?
2. Як авторка описує весну? Зачитайте.

3. Знайдіть в Інтернеті інші твори поетеси. Прочитайте виразно їх у класі.

4. Дізнайтеся про місця, пов'язані з життям і творчістю поетеси. Що вас найбільше вразило в біографії Лесі Українки? Обмінюйтеся думками.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Видатний поет України. Народився на Черкащині в бідній селянській родині. Знав багато народних пісень і дуже гарно співав. Любив слухати кобзарів і бандуристів, добре малював.

Свою першу книжку Т. Шевченко назвав «Кобзар», бо звуки кобзи для нього були найдорожчими, він чув їх змалку. Ці звуки назавжди залишилися в його серці, як спомин про рідну Україну.

Згодом Т. Шевченка стали називати Великим Кобзарем.

У своїх літературних творах він прославив Україну, рідну землю, її працьовитих людей. Вірші поета — мелодійні, як народні пісні. Багато з них покладено на музику, з ними ви ознайомитеся в старших класах.

Твори Т. Шевченка знають у всьому світі.

Згадуючи раннє дитинство, Т. Шевченко написав ліричний вірш «Садок вишневий коло хати...».

Прочитайте виразно вірш.

* * *

Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть, Плугатарі з плугами йдуть, Співають ідучи дівчата, А матері вечерять ждуть.	Сім'я вечерея коло хати, Вечірня зіронька встає. Дочка вечерять подає, А мати хоче научати, Так соловейко не дає.
---	---

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

1. Яку картину ви уявили? Розкажіть.
2. Яку пору року змалював поет? Чому ви так вирішили?
3. Який настрій вірша? Чи погоджуєтеся ви, що ритм вірша спокійний?

4. Вивчіть вірш напам'ять.

Прочитайте виразно вірш.

* * *

Тече вода з-під явора Яром на долину. Пишається над водою Червона калина.	Тече вода із-за гаю Та попід горою. Хлюпочуться качаточка Поміж осокою.
--	--

А качечка випливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

1. Який настрій у поданому вірші? Яку картину природи змалювано в ньому?
2. Як поет ставиться до природи України? Зачитайте.

Досліджуємо текст: висловлюємо думку

*Будьте організованими в усьому,
а особливо — у навчанні!*

Ви навчаєтеся в школі, і це найважливіша ваша робота. Для того щоб її виконувати, ви маєте бути організованими.

Слово *організований* походить з французької мови й означає «влаштованість», «упорядкованість» у будь-яких справах. Той, хто вміє впорядковувати та влаштовувати свої справи, є організованим.

А які справи можуть бути в школярів? Звісно ж, навчання! Організованість у навчанні — це не тільки вміння розподіляти свій час і вміло виконувати завдання, а й уміння контролювати дії та вчинки.

Основні поради, як стати організованими

1. Треба обдумати, як краще розпочати роботу, і визначити, як правильно, швидко, а головне, якісно її виконати.
2. Перевірити результати роботи, проаналізувавши її.
3. Подумати, чи можна було б її виконати краще та як це зробити в майбутньому.

1. Що може статися з тим, хто не вміє бути організованим?
2. Чому так важливо бути організованими?

Прочитайте виразно вірш.

Ділові розмови

Щоденно після школи
у Петрика і Вови
усе по телефону
йдуть «ділові» розмови:
— Здоров!
— Здоров!
— Як справи?
— Що робиш? — я питаю.
— Та ось по телефону
з тобою розмовляю...

А як у тебе справи?
— Та справи — те що треба!
— А що ти зараз робиш?
— Та от дзвоню до тебе...
— Ну, що ж — бувай здоровий,
бо вже пора кінчати:
ще ж треба подзвонити
до Роми і до Гната.

Г. Бойко

1. Що ви можете сказати про цих хлопчиків?
2. Чи важливими були їхні розмови? Розкажіть.

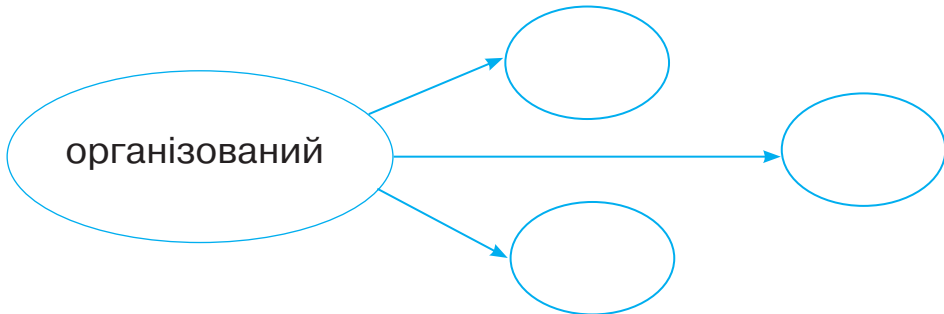
3. Чи вважаєте ви себе організованими школярами? Як можна стати такими учнями (ученицями)? Обміняйтеся думками.

4. Чи контролюєте ви свої дії та вчинки? Як?

5. Користуючись «Словником синонімів», доберіть до слова *організований* синоніми та складіть схему в зошиті.

У народі кажуть

*У нашому полку немає толку.
Хто в горох, а хто в сочевицю.*

ВЕСНА ОЧИМА ХУДОЖНИКІВ

Настала весна... Які зміни в природі ви побачили? Може, хтось ходив на прогулянку до парку чи лісу з друзями й хоче про це розповісти?

К. Чепіга. Весняна вода

1. Розгляньте репродукцію картини українського художника К. Чепіги. Які кольори на ній переважають? Чому?
2. Яку пору року відтворив художник на полотні? Які ознаки на це вказують?
3. Як ви вважаєте, який настрій був у художника, коли він писав це полотно? А які емоції викликає у вас картина?

4. Доберіть прикметники до слова *весна*, наприклад: *сонячна, запашна, зелена, тепла, квітуча ...*
5. *Ідеї для «письменників»*. Складіть за планом усний твір про весну. Придумайте назву.

План

1. Весна настала (погода, повітря, сонце).
2. Чути спів пташок.
3. Дзвенять струмки.
4. Деревя прокинулися.

Прочитайте виразно вірш.

Зима й весна

У куточку під парканом
Сніг біліє — там зима!
А де сонечко дістане,
Снігу й крапельки нема.

Там вже травка зеленіє
Й сині проліски цвітуть,
Черв'ячок вже землю риє,
А пташки гніздечка в'ють.

К. Перелісна

1. Прочитайте вірш легко, весело, по-весняному.
2. Які події, згадані у вірші, указують на прихід весни?

3. Знайдіть у вірші слова, які римуються.
4. Доберіть свій заголовок до вірша.

Прочитайте виразно вірш.

Квітень

Весно, весно! Перші квіти
Розцвітають на землі.
Сині проліски привітно
Зводять вінчики малі.
І хоч, може, буде влітку
Більше квітів запашних,

Та для нас найперша квітка
Наймиліша від усіх.
Ми завжди її помітим,
Весну в дім принесемо.
І тому цей місяць квітнем
#Позаслузімизвемо.

Н. Забіла

1. Які квіти з'являються навесні?
2. Яке слово найчастіше повторюється у вірші?

3. Зробіть аплікацію «Весна».
4. Розділіть виділене речення на слова. Прочитайте.

Виділене речення записане *гештеґом*.

Гештеґ — речення, перед яким ставлять позначку #, і всі слова пишуться разом.

У народі кажуть

Квітень — з водою, а травень — з травою.
У квітні ластівка день починає, а соловей завершує.
Де ластівка не літає, а у квітні додому повертає.

Прочитайте виразно казку.

Як Квітень до Березня в гості їздив...

(Українська народна казка)

Колись давно покликав Березень Квітня в гості.

Квітень поїхав возом, а Березень таке втнув, що мусив Квітень додому повертатися: сніг, мороз, завірюха — не можна возом їхати. На другий рік знову поїхав Квітень до Березня в гості, але на цей раз уже не возом, а саньми. Однак сніг розтав, річки розлилися — знову мусив повернутися Квітень.

Зустрівся Квітень з Травнем і скаржиться:

— Скільки вже разів хочу поїхати до Березня в гості, але ніяк не доїду — ні возом, ні саньми. Поїду возом — настає така зима, що й колеса не крутяться; поїду саньми — теплінь така, що ні возом, ні саньми не проїдеш.

А Травень і каже:

— Я тебе навчу, як доїхати. Зроби так: візьми воза, сани й човен, то тоді, певне, доїдеш.

Послухав Квітень і, дочекавшись слушного часу, зробив так, як порадив Травень. Їде саньми, а на санях віз і човен везе. Березень знову пожартував — і сніг розтав. Тоді Квітень кладе сани й човен на віз та їде далі. Знову стало морозно й сніжно — Квітень

поклав човен і віз на сани. Потім розтанув сніг, розлилися скрізь річки, і не можна їхати ні саньми, ні возом. Тоді Квітень поклав на човен сани й віз і поплив ще швидше. Приїхав до Березня в гості так, що той і не сподівався.

Здивувався Березень і питає:

— А хто тебе навчив, як до мене дістатися?

— Травень порадив, як їхати.

Березень і каже тоді:

— Зажди ж ти, Травню, я ще тобі крильця обшмагаю.

Через те й тепер часто в травні березневі морози бувають, бо Березень і досі сердиться на Травня.

1. Назвіть дійових осіб казки? Якими вони були (*добррозичливими, жорсткими, байдужими*)?
2. Чому Березень не міг дістатися до Квітня в гості?
3. Що Травень порадив Квітню?
4. Чи зрадів Березень приїзду Квітня? Чому?
5. Зачитайте, як Квітень їхав до Березня.
6. Розгляньте малюнки. Хто з героїв казки на них зображений?
7. Знайдіть у тексті й прочитайте уривки, які відповідають змісту малюнків.

8. Перекажіть казку за поданим планом.
  1. Березень запросив Квітня на гостину.
  2. Як Квітень їздив возом і саньми до Березня.
  3. Порада Травня.
  4. Вдала поїздка до Березня.
  5. Здивування Березня.
  6. Погроза Травню.

9. Чи погоджуєтеся ви, що погода в березні й справді така мінлива, що треба тримати наготові й човен, і віз, і сани? Доведіть свою думку.

ВЕРБНА НЕДІЛЯ

Вербна неділя — радісне свято. Надворі стає дедалі тепліше, усе навколо зеленіє. За тиждень до Великодня відзначаємо це свято. Вербною вона називається тому, що в цей день святять вербові гілочки.

У народі казали, що відвар свяченої верби разом з іншими травами цілющий.

Освяченим вербовим гілочкам приписували чудодійну силу. Торкаючись нею до своїх рідних і близьких, кожний упевнений, що відганяє від людини все зло, яке може спіткати її протягом року. При цьому промовляють:

Будь великий, як верба,
А здоровий, як вода.
А багатий, як земля!

Здавна люди вірили в силу свяченої верби. Вважали, що вона виліковує багато недуг, очищає воду. Люди дивувалися її живучості. У цьому ви зможете переконатися самі: посадіть вербову гілочку в землю — і побачите, як вона вкоріниться й з неї виросте дерево.

За О. Кротюк

1. Що ви дізналися про це свято?
2. Чи знаєте, де найкраще ростуть верби?

3. Чи садили ви з дорослими дерева? А вербу?

Прочитайте виразно вірші.

Тоненьким прутиком
З вербовим котиком

Себе вітаємо
Легеньким дотиком...

Радісну вістку
Собі говоримо,
Що день великий

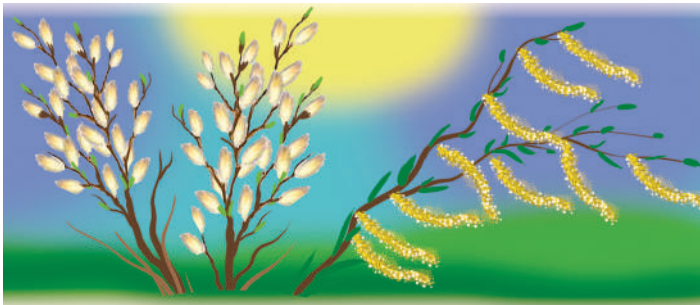
Не поза горами,
Що вже за тиждень
Буде Великдень.

М. Хоросницька

* * *

Котики вербові! Ніжні та пухнасті...
Личка доторкнулись... Ой, яке то щастя!
Гілкою вербиці вдарю я злегенька,
Щоб були здорові всі мої рідненькі...

Т. Строкач

1. Прочитайте вірші піднесено.
2. Що вам найбільше в них сподобалося?

3. Опишіть вербові котики. До кого вони подібні? Зачитайте.
4. Вивчіть напам'ять один з віршів, який вам найбільше сподобався.

5. Привітайте рідних і друзів з Вербною неділею.

Навесні відзначають одне з найулюбленіших християнських свят — Великдень! До свята готуються заздалегідь: печуть паски, роблять крашанки й писанки. Жовті, червоні, жовтогарячі кружальця, зірки на писанці — зображення Сонця. Хвилі означають воду. Ще малюють

на писанках листя — дубове або вишневе, пташок, риб, метеликів і бджіл. Поширені писанки із зображенням весни. На них відтворюють різні квіти, рослини, вінки й букети.

У ніч перед святом люди йдуть до церкви з великодніми стравами, щоб освятити їх. Потім розходяться по домівках, вітаючи одне одного: «Христос Воскрес!» — «Воістину Воскрес!»

Прочитайте виразно вірш.

Великдень

Котилась писаночка
З гори на долину,
Прикотилась простісінько
До нас у гостину.
А за нею йде Великдень,
Несе білу паску,
Дзвонить в дзвони, розсипає
Радощі і ласку.
«Христос воскрес!» — защебече
Пташка на ліщині.
«Христос воскрес», — прошепочуть
Фіалочки сині.
«Воістину!» — промовляють
Діточки з батьками —
Росте в серці в нас надія,
Великдень між нами.

Р. Завадович

Яйце завжди вважали символом життя. Колись давно наші предки почали малювати на ньому певні символи й

вірили, що такі розписані яйця мають силу. Їх стали називати *писанками*.

Прочитайте виразно уривок з вірша.

Писанка

Гарна писанка у мене, Мабуть, кращої й нема. Мама тільки помагала, Малювала ж я сама.	Хоч не зразу змалювала — Зіпсувала п'ять яєць, — Та як шосте закінчила, Тато мовив: «Молодець!»
--	--

Я ту писанку для себе,
Для зразочка залишу,
А для мами і для тата
Дві ще кращі напишу.

К. Перелісна

1. Прочитайте вірші радісно.
2. Як ви розумієте у вірші «Великдень» виділене речення?

3. Складіть декілька речень разом з дорослими про те, чим є *надія* для кожної людини. Запишіть і зачитайте в класі.
4. Чи розфарбовували ви на уроках технологій або вдома писанки? Розкажіть.

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ

Ви вже читали про народні казки. Вони придумані народом протягом багатьох-багатьох років. Але є ще й казки, створені письменниками. Такі казки називають **авторськими**, або **літературними**. За будовою вони відрізняються від народних. Зараз ви прочитаєте одну з літературних казок І. Франка «Лисичка і Рак».

ІВАН ФРАНКО

Видатний український письменник Іван Франко народився на Львівщині. У дитинстві любив слухати казки, які розповідала мама. Це справило на хлопчика надзвичайне враження. Малий Івась любив бувати в батьковій кузні, спостерігати за роботою ковалів.

Для дітей написав багато казок, оповідань і віршів.

Прочитайте виразно казку.

Лисичка і Рак

Зустрілася з . Стала й дивиться, як він помаленьку лізе. А далі почала з нього насміхатися:

— Ну, та й швидкий же ти, нема що й казати! Справжній неборак! А скажи мені, Раче-небораче, чи то правда, що тебе раз по дріжджі послали, а ти аж через рік з ними прийшов, але і їх посеред хати розлив?

— Може, коли й правда була, а тепер дуже до брехні подібне.

— Овва! Значить, ти тепер прудкіший став?

— Прудкіший чи не прудкіший, а тобі глузувати не дозволю. Коли хочеш знати, який я прудкий, то побиймося об заклад, що я швидше від тебе до того пенька добіжу.

— Що? Що? Що? Ти хотів би зі мною наввипередки бігати?

— Не тільки побіжу, а хоч ти на один крок спереду ставай, то я швидше тебе на місці буду.

Побилися вони об заклад. Стала Лисичка на один крок попереду Рака, а Рак учепився їй кліщами за хвіст. Руши-

ла Лисичка, біжить щодуху, аж курява здіймається. Добігла до пенька та й кличе:

— А де ти, Раче? — Нічого не чути. — Ну, Раче, де ти там? — ще раз кличе Лисичка та й обернулася хвостом до пенька.

— Та ось я! Давно жду тебе, аж за пеньок забіг.

Дріжджі — сировина для випікання хліба та пиріжків.

1. Назвіть головних персонажів казки. Якою була Лисичка?
2. Чи добре бути насмішкватим? З чого насміхалася Лисичка?
3. Як Рак її провчив? Чи правильно він зробив?

4. Створіть малюнки до казки. Розташуйте їх послідовно й перекажіть казку.
5. *Ідеї для «акторів»*. Розіграйте розмову Лисички та Рака.
6. Знайдіть у мережі Інтернет і прослухайте казки І. Франка «Заєць та Їжак» і «Осел і Лев».

Прочитайте виразно казку.

Принцеса на горошині

Жив колись один принц, і захотілося йому одружитися з принцесою, та тільки із справжньою принцесою. Він об'їздив цілий світ, щоб знайти таку наречену. Принцес було скільки завгодно, та чи були вони справжніми, цього він не міг зрозуміти. Усе йому здавалося, що щось не так. От він і повернувся додому зажурений.

Якось увечері розпочалася страшна негода: гуркотів грім, спалахувала блискавка, а **дощ лив як з відра!** Страх, та й годі!

Раптом хтось постукав у міську браму, і старий король пішов відчинити.

За брамою стояла дівчина. Матінко рідна! Який вона мала вигляд під дощем і вітром! Вода збігала по платтю на черевики й витікала з-під каблуків. Але дівчина переконувала, що вона справжня принцеса.

«Ну, про це ми вже самі дізнаємося!» — подумала стара королева, але нічого не сказала. Вона пішла до опочивальні, скинула з ліжка постіль, поклала на дошки горошину, потім узяла двадцять матраців і поклала їх на горошину, а тоді ще двадцять перин з пуху.

Тут принцеса мусила проспати ніч.

Уранці її запитали, як вона спала.

— Ой, дуже погано! — мовила принцеса. — Я цілісіньку ніч не стулила очей. Хтозна-що було в моєму ліжку. Я лежала на чомусь твердому, і від цього в мене все тіло тепер у синцях! Просто жах!

Тоді всі зрозуміли, що це справжня принцеса, якщо вона крізь двадцять матраців і двадцять пухових перин відчула горошину! Такою ніжною могла бути лише дійсно принцеса.

Принц одружився з нею, бо знав тепер напевне, що знайшов справжню принцесу, а горошина потрапила до музею, де лежить і досі, якщо її ніхто не взяв.

От яка історія була насправді!

За Г. К. Андерсеном

1. Перекажіть докладно казку.
2. Опишіть головних героїв (*усно*). Чому принц, об'їздивши весь світ, не зміг знайти справжню принцесу?
3. Що вигадала стара королева? Яке випробування придумала для дівчини?
4. Як дівчина довела, що вона є справжньою принцесою?
5. Як ви розумієте виділені слова в казці?

6. Доберіть свій заголовок до твору. Чим сподобалася вам казка?
7. Знайдіть у мережі Інтернет і прослухайте казки Г. К. Андерсена «Соловей» і «Гидке каченя».

ТРАВНЕВА ПРИРОДА

У травні природа — незвичайна! Усе навколо оживає й радує яскравими кольорами. Привітно сяє сонце, дощі щедро поливають землю, зацвітають сади та квіти, зеленіють трави. На душі в кожного з нас стає радісно й легко...

Прочитайте виразно текст.

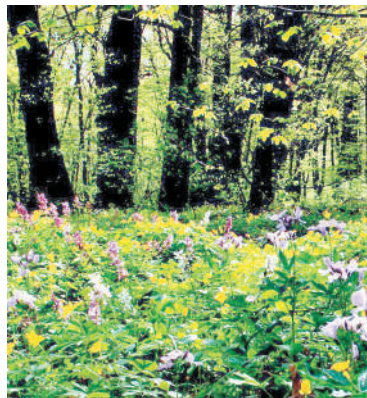
Далекий голос зозулі

Як хороше й тихо в ранковому лісі! Пахне терпким то-рішнім листям. Повіває легенький теплий вітерець, який у нас іще називають леготом.

На кожному листочку, на траві виграє проти сонця срібна росиця.

Підстав долоню кошичком, струси краплю роси — і запахне синіми дзвониками, пролісками, сон-травою та конваліями.

Доторкнися губами — і відчуєш прохолодний присмак весни. А потім десь далеко, у глибині пралісу,

почуєш голос зозулі, немовби то передзвін роси: «ку-ку, ку-ку...»

І ти стиха мовиш:

— Зозулько, зозулько, скільки мені літ?

А голос дзвенить і дзвенить, і кожна росинка відлунює той голос, і тобі здається, що цьому радісному дзвонові немає кінця-краю.

«Ку-ку, ку-ку, ку-ку...»

За А. Камінчуком

1. Що вас вразило в цьому тексті?

2. Як ще називають теплий вітерець? Знайдіть у тексті.

3. Чи бували ви в лісі такої пори? Чи спостерігали за пробудженням природи? Які у вас були враження?

4. Чи чули ви голос зозулі в лісі? Чи рахувала вона вам роки?

Прочитайте виразно оповідання.

Іди, іди, дощичку

Купила мама Василькові гумові чоботи. Тільки взути їх він не зміг: було сонячно й сухо. У всьому селі — жодної калюжі.

А дощ іти не квапиться. Дрімає собі в хмарині, у тій, що зачепилася за верхівку тополі на вигоні.

Василько приміряв чоботи та й подався на вигін, до тополі.

— Дощичку, — гукає, — іди, щоб калюжі були! У мене чоботи нові, походити хочеться.

Дощик подивився:

— Не піду, ще подрімаю.

Повернувся Василько ні з чим. Ходить по двору, нудьгує.

Вігін — ділянка за селом.

Зазирнув у квітник, а там чорнобривці та петунії, які вчора сестра Мирослава посадила, зовсім голівки посхиляли, пов'яли. Знову побіг Василько до тополі.

— Слухай-но, дощику! Мирославині чорнобривці сохнуть. Виручай!

А дощикові на хмарині м'яко, як на перині. Перевернувся він з боку на бік, солодко потягнувся, треба б полити. Так неохота ж ... Що з ледарем вдієш? (...)

Василько прийшов до тополі та й каже:

— Дощику! В'януть бабусині помідори й капуста, в'яне квітник у Мирослави, мої чоботи новенькі стоять без діла — усі тебе чекають!

— Хай уже, — погодився дощик. — Піду... коли-небудь.

— Не колись, а тепер іди! — просить Василько. Але дощ закрив очі й спить собі далі. (...)

Мирослава запитує Василька:

— Ой, чи ти ж умієш кликати дощ?

— Чому не вмію? Іди, — кажу, — усі тебе ждуть...

— Хіба так? — засміялася Мирослава. — Дощ он як треба кликати:

Іди, іди, дощику,

Зварю тобі борщику

В полив'янім горщику,

Винесу на дуба,

Покличу голуба.

Голуб буде пити,

Дощик буде лити!

Мирославині подружки й собі побралися за руки та за співали:

Дощику, дощику, припусти

На бабині капусти...

А Марина, яка з Києва до бабусі приїхала, ще й такої завела:

Ой дощику, поливайнику,

Поливай, поливай,

Та і нас не минай!

Дощ почув, з-за хмарини виглянув.

— Гарно ви співаєте! І танцюєте!.. Я теж так хочу! — Та як припустить! На городи, на левади, на прив'ялі квітки, на бабусині грядки...

Чорнобривці враз ожили й голівки попідводили. А гумові чобітки в хаті залишилися. І хай собі. Калюжі теплі — справжнє літепло, по таких можна й босоніж!

За З. Мензатюк

Літепло — тепло, теплінь, теплота.

1. Назвіть основних персонажів оповідання.
2. До кого звертався Василько? Чи почув його дощ?
3. Чому дощ не хотів іти? Зачитайте.
4. Як дощ відповів на прохання дітей? Як ожила природа? Знайдіть у тексті.

5. Чому чобітки залишилися без діла? Чому Василько їх не взув?
6. Як Мирослава закликала дощ? Чи знаєте ви таку закличку? Вивчіть її або за допомогою дорослих знайдіть іншу в Інтернеті.

**Досліджуємо текст:
висловлюємо думку**

Як ми вшановуємо наших мам

Є дуже важливе свято — День матері. Його святкують у другу неділю травня. До речі, це свято відзначають у багатьох країнах світу. Воно з'явилося 100 років тому. Тож не забудьте привітати свою маму.

Прочитайте виразно вірші.

Мама

Ще в колисці немовля
Слово *мама* вимовля.

Найдорожче в світі слово
Так звучить у рідній мові:
Мати, матінка, матуся,
Мама, мамонька, мамуся!
Називаю тебе я,
Рідна ненечко моя!

В. Гринько

Все починається з мами

Можна у світі чимало зробити:
Перетворити зиму на літо,
Можна моря й океани здолати,
Гору найвищу штурмом узяти,
Можна пройти крізь пустелі та хащі...
Тільки без мами не можна нізащо,
Бо найдорожче стоїть за словами:

В світі усе починається з мами!..

А. Костецький

1. Якими лагідними словами називає головний герой свою маму? А як ви називаєте маму? Чи допомагаєте їй по господарству?
2. Як ви розумієте виділене речення?

3. *Ідеї для «письменників».* Напишіть міні-твір на тему «Ким для мене є мама...» (3–4 речення).
4. Доберіть з додаткової літератури чи з мережі Інтернет прислів'я та приказки про маму. Запишіть.
5. Напишіть або виготовте привітання для мами (листівка, SMS, вірш, виріб). Подаруйте мамі.

У народі кажуть

*У дитини заболить пальчик, а в матері — серце.
Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та швидко розтане.*

ЯК ЗВУЧИТЬ ДОЩ

І. Кржижковська. Весняний дощ

Звуки природи — справжня музика: вона звучить для нас щодня, варто лише прислухатися. От, наприклад, шум дощу. Який він? Приємно нам його слухати чи ні? А чи можемо ми назвати цей шум *музикою*? Чому?

З журналу «Джміль»

Прочитайте виразно вірші.

Дощі бувають різними

Дощі бувають різними:
Ласкавими і грізними,
Холодними і теплими,
Жаданими й халепними,

Весняними й грибними,
Осінньо-золотими,
З громами милі декому,
А я люблю з веселкою.

Е. Зима

Вибіг дощик на дорогу

Вибіг дощик на дорогу,
Підвернув зненацька ногу.
Не біжить тепер, не скаче,
А стоїть і гірко плаче.

О. Диркавець

1. Чи однаковий дощ у різні пори року? У чому відмінності? Розкажіть. Які слова підходять до опису літнього дощу, а які створюють портрет осіннього: *веселий, сумний, тривалий, грайливий, життєдайний, злива?*

2. *Ідеї для «письменників».* Створіть міні-твір на тему «Чи вміє дощ танцювати?». Використайте при цьому опорні слова: *дощові краплинки, танцюють, веселі, радісні, гарний настрій.*

3. Чи подобається вам дощ? Чи впливає він на ваш настрій, незалежно від того, де ви знаходитесь: удома чи в дорозі?

Прочитайте виразно текст.

Ромашка

Проклюнулася на леваді маленька . Навколо високі стоять. І всім до ромашки байдуже.

Незатишно стало ромашці, і вона сумно похилила голіву. Коли чує: хтось грає, срібно, так солодко. Ворухнувся на ромашчиному стеблі один листок, другий. Розплющила ромашка очі — аж то кружляє. Її крильця бринять, і від того — музика.

Радіє зелена земля. Радіє синє небо. Підвела голівку й розквітла: біла-біла, ще й з крапелькою жовтогарячого .

І від того, що ромашка розквітла, літо стало ще кращим!

За Б. Харчуком

1. Як ви розумієте словосполучення *проклюнулася ромашка*?
2. Чому ромашка засумувала? Що привернуло її увагу?
3. Хто кружляв над ромашкою? Від чого лунала музика? Можливо, ви знаєте, чому музика лунає від крилець?
4. Хто зрадив, почувши музику бджолиних крилець? Знайдіть у тексті й прочитайте.
5. До чого подібна ромашка? Що на це вказує? Зачитайте.

6. Що ви знаєте про ромашку? А що знаєте про бджілок? Яку користь вони приносять людям?

МОЇ НАВЧАЛЬНІ ДОСЯГНЕННЯ
Я вмю, могу, працюю самостійно

1. Пригадайте, з якого вірша ці рядки. Назвіть автора цього вірша.

*На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка.*

А «Верба»

Б «Пряля»

В «Веснянка»

Г «На зеленому горбочку»

2. З творчістю яких дитячих письменників ви ознайомилися? Про що вони писали? Назвіть їхні твори.

3. Визначте, яке із зимових свят ми відзначаємо першим.

А Різдво

Б Новий рік

В день Святого Миколая

4. До зимового циклу **НЕ НАЛЕЖИТЬ**

А щедрівка

Б веснянка

В колядка

Г посівальна пісня

5. Пригадайте, які свята ми відзначаємо навесні.

6. Доповніть прислів'я: *Квітень — з водою, а травень — з ...*

7. Визначте, з яких творів зображені герої.

8. Назвіть пору року, про яку йдеться у вірші К. Перелісної «Верба».

9. Впишіть пропущені слова у вірш О. Сенатович.

*Запита родину Лютий,
Чи то кожний добре ... .
Гей, у танець!.. І зі сну
Збудять танцями ... !*

10. Доповніть рядок вірша А. Костецького.

Бо найдорожче стоїть за словами:

... .

11. Визначте, з якого твору подано уривок.

Клен спав усю зиму. Крізь сон він чув завивання хуртовини. Холодний вітер гойдав його віти. Одного сонячного ранку він відчув, ніби до нього торкнулося щось тепле й лагідне.

12. Які прочитані в підручнику вірші й оповідання вам найбільше сподобалися? Назвіть їхніх авторів.

З М І С Т

Від авторки	3
Моя Україна	4

ЗОЛОТА ОСІНЬ

Осінь-чарівниця	10
Школа	13
День учителя	17
Книжка — важливе джерело знань	19
<i>Досліджуємо текст: висловлюємо думку</i>	
<i>Як народжується книжка</i>	22
Усна народна творчість	24
Прислів'я та приказки	24
Загадки	26
Скоромовки	28
Лічилки	29
Мирилки	30
Казки	32
<i>Досліджуємо текст: висловлюємо думку</i>	
<i>Хліб — усьому голова!</i>	35
Покрова	37
Осінь у твоєму місті чи селі	40
Музеї України	44
Родина	46
Працюємо в сім'ї	50
<i>Досліджуємо текст: висловлюємо думку</i>	
<i>Увічливі слова</i>	54
Красива осінь вишиває клени	56
Осінь у малярстві	58
Вирій у небі	60
Сипле вітер дощиком	63

ЗИМА МОРОЗЯНА НАДВОРІ

Ой весела в нас зима!	66
<i>Досліджуємо текст: висловлюємо думку</i>	
<i>Будьте совісними!</i>	74
День Святого Миколая	80
Новий рік	86
<i>Досліджуємо текст: висловлюємо думку</i>	
<i>Як святкують Новий рік у різних країнах</i>	88
Мої навчальні досягнення	90
Різдво	92
Вертеп.....	95
Щедрий вечір	97
Зима очима художника	101
<i>Досліджуємо текст: висловлюємо думку</i>	
<i>Роби добро!</i>	102
Зимові забави	104

ОЙ ВЕСНА, ВЕСНА — ДНЕМ КРАСНА

Веснянки	110
Леся Українка	116
Тарас Шевченко	118
<i>Досліджуємо текст: висловлюємо думку</i>	
<i>Будьте організованими в усьому, а особливо — у навчанні!</i>	120
Весна очима художників	122
Вербна неділя	126
Великдень	127
Літературні казки	129
Іван Франко	130
Травнева природа	133
<i>Досліджуємо текст: висловлюємо думку</i>	
<i>Як ми вшановуємо наших мам</i>	136
Як звучить дощ	138
Мої навчальні досягнення	140

Навчальне видання

Богданець-Білокаленко *Наталія Іванівна*

Українська мова та читання

Підручник для 2 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)
Частина 2

ЧИТАННЯ

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено.

*Для оформлення підручника використано матеріали,
що знаходяться у вільному доступі в мережі Інтернет.*

Художники *Н. Андрейченко, Ю. Ясінська*
Редактор *Н. Забаштанська*
Обкладинка, художнє оформлення та макет *Н. Антоненко*
Художній редактор *Т. Канарська*
Технічне редагування та комп'ютерна верстка *Л. Ткаченко*
Коректори *С. Бабич, Т. Мельничук*

Підписано до друку 03.05.2019 р. Формат 70×100/16.
Папір офс. Гарнітура PragmatikaC. Друк офс.
Ум. др. арк. 11,664. Обл.-вид. арк. 15,340.
Умовн. фарбовідб. 46,656.
Наклад 44 247 прим.
Зам. №

Видавництво «Грамота»,
вул. Паньківська, 25, оф. 13, м. Київ, 01133.
тел./факс: 253-98-04.

E-mail: info@gramota.kiev.ua; www.gramota.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Грамота»
у друкарні ТОВ «КОНВІ ПРІНТ»
03680, м. Київ, вул. Ежена Потье, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.